

A Hét

12 oldal - ára 400 lej

XXVIII. évfolyam - 1997. január 31.

Főmunkatársak:
 Egyed Péter
 Horváth Andor
 Sütő András
 Szász János
 Toró Tibor

Lázár René Sándor

De mundi miseria

(Jehan d'Amiens panaszdala)

I
 Bugrisoknak egykoron
 Elkántáltam: *Ite!*
 Fránya, fősvény főpapok
 Nem figyeltek ide...
 Hadd hízlalja tarsolyuk,
 Dagassza más hite
 Poczakjukat malacsült,
 Kappan, almáspitel!

II
 Provins, Rouen, Soissons
 Rám hergeli Coucyt!
 Reims, Champagne koprédikál -
 Ellenemre úszít...
 Páviától Metzig el
 Mind csak engem nyúz itt,
 Mert a bűnbe Béziers,
 Dalba meg Toulouse vitt!

III
 Költő volnék: nincstelen
 Elcsapott magiszter!
 Megcsúfolhat rang, uracs,
 Rút, falánk filiszter...
 Bárha hírem ismeri
 Padus, Tagus, Ister -
 Van, ki verse fátyumán
 Nem fámát, fityiszt nyer!

IV
 Néhanapján poltúrát,
 Egy árva fityinget
 Sem vet néki senki már -
 Mindhiába hinnyget!
 Szent Márton sem ad köpenyt,
 Sem a Capetingek...
 Kurvácskák ha hímeznek -
 Olykor kap egy inget.

Lázár René Sándor életrajzát legutóbb *A Hét* 1996. szeptember 6-i számában adtuk közre. A versek felfedezőjével és közlőjével, Kovács András Ferencel egyetértésben ezúttal csak emlékeztetünk akkori közleményünkre.

V
 Kis poéta lelke rongy:
 Nyelve báva, czéda!
 Bárha sejti, hogy mit írt
 Angliába Baeda,
 S mint fogadta phattyúját
 Ágyékába Léda -
 Gondja garmadával áll,
 Könyve, mint a gléda!

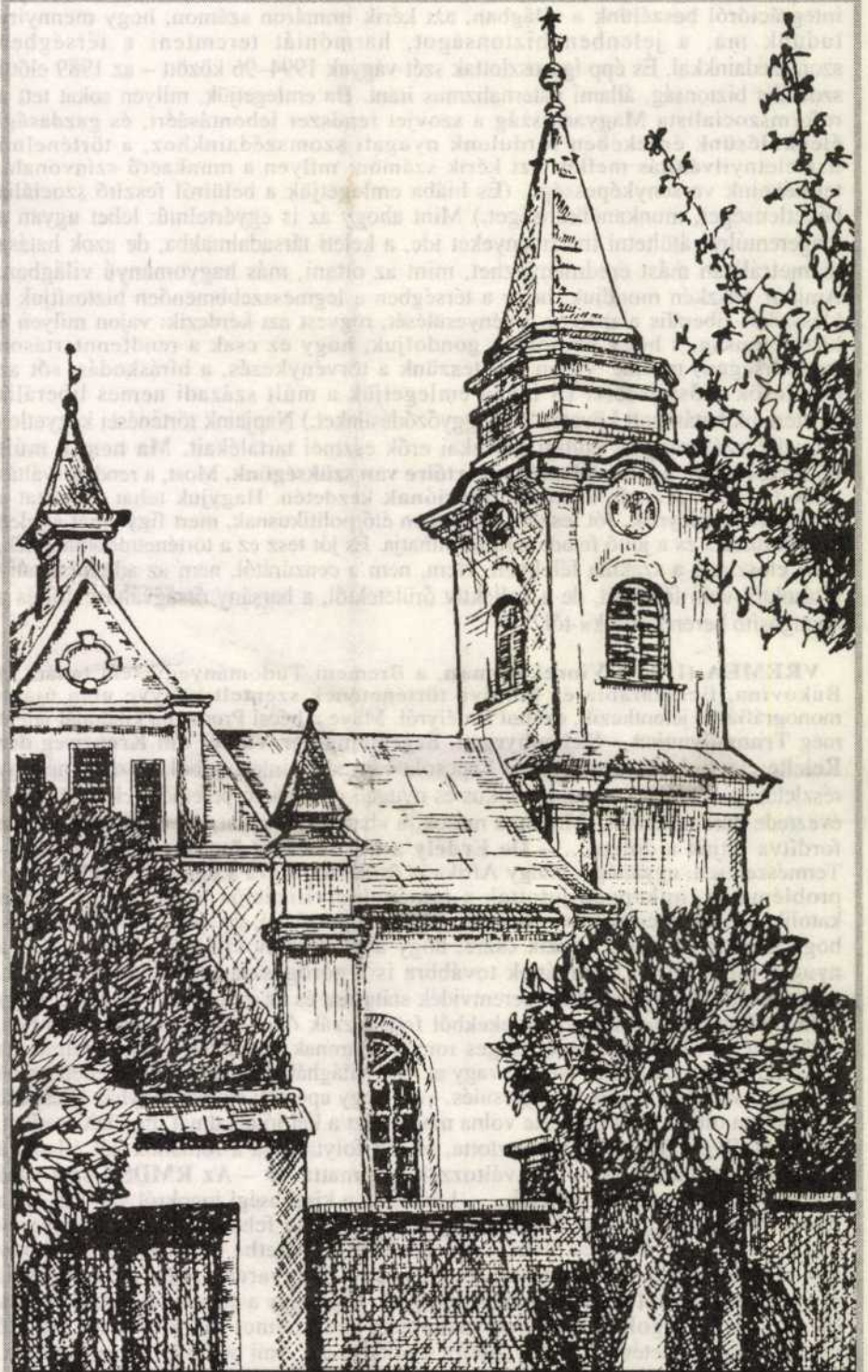
VI
 Kárhoztat a Capitol,
 Morgo libafórum -
 Szerzetesnek bévesz az
Ordo Divagorum!
 A Tekergők Rendjében
 Van galiba, lórum,
 Vígység, kártya, koczka, vágy -
 Nem lógatum orrum!

VII
 Mellpomána, kebleden
 Kurjogassam én ma:
 „Félre vén komolykodók,
 Elébb van a tréfa!
 Ne búsítson savanykás,
 Sótlan blama, séma!
 Súlyba, kontár verselők,
 Sújtsón anatóma!”

VIII
 Mindenütt kihirdetem:
 Szent Törvény e bulla!
 Akkor is, ha szellemem
 Lent örvénybe hulla,
 Mert a mennyek kék tetején
 Lelkem megjavul, la!
 Jaj, kerekded ez világ,
 Pöffedt, mint a nulla!

IX
 Kiátkozhat Avignon,
 Clairvaux, Cluny, Sens, Beauvais!
Ego scriptor del cansò,
J'ayme poynt ces gens mauvaiz!
Spero cont bel pensammen,
Que mon aame sera sauvée
Par mes dicts e rics trobars,
Car mon cor n'est paz mauvaiz!

Saint-Maur-sur-Saône,
 le 25 Septembre 1884

Belényesi templom

Lapszámunkat Miklós János grafikaival illusztráltuk

A tartalomból: ● *Sylvester Lajos* beszámolója a határon túli magyar közművelődési szervezetek első találkozásáról. ● Nemzetfogalom, érzelmek, értékek - *Pomogáts Béla* esszéje. ● Aszimmetrikus játékok - *Ágoston Hugó* az 1996-os közgazdasági Nobel-díjról. ● Közép-Európáról Marienbadban - *Bodó Barna* egy összejövételről, amelynek résztvevői a nemzeti identitás és térségi együttműködés témakörében beszélgettek. ● Szükségünk van-e alternatív tankönyvekre? - *Farkas Miklós* írása. ● Az olcsó jólétről és a drága nyomorról - *Fodor Sándor* jegyzete. ● *Jánosházy György* három szonettje. ● Egy szoknyavadász csínytevésai - *Kacsir Mária*. A Don Giovanniról a Román Operában. ● Naponta ezer-kétezer-milliárd dollár repked a kontinensek között - *Lázár Edit* amerikai útinaplója. ● Huszonöt éve Kantonban láttam az első kínai gyártmányú számítógépet - írja *Baracs Dénes*. ● Rettenetes század volt - *Szász János*: Búcsú a 20. századtól.

Lapszemle

HISTÓRIA (9–10.) Glatz Ferenc Konzolidáció tegnap és holnap című vezércikkéből: „... Vajon a mi generációnknak csak az a feladata, hogy gyengéink történelmi okait kutassa? S miközben ezt tesszük, ezt gyakran úgy hasznosítjuk, hogy érdemeket (érdemrendeket) kovácsolunk a jelenben a múltbeli – valós vagy vélt – érdemekből? Már nem is a jelenben, hanem a múltban elért érdemek lesznek a meghatározóak. Sérül a politikai gondolkodás. És sérül a történelmi gondolkodás, maga a történettudomány is. A közelmúlt tudományos kutatását kiszolgáltatják a napi politikának, mint 1989 előtt. Ez is örökség ma már. A rendszerváltás első szakasza lezárult... A politikai elit és a társadalom széles tömegei előtt világossá lett: sem az 1948 előtti, sem az 1989 előtti rendszer vissza nem hozható már. Történelmi nosztalgiaik foszlottak szét 1990–94 között – az 1920–1948 iránti nosztalgiaik. Emlegethetjük a magyar történelmi középosztályok és a magyar nemzet történelmi érdemeit abban, hogy a térség megőrizhette az évezredek keresztény európai kultúráját. Valós érdem, de ma már elsősorban történelem. Ha az európai integrációról beszélünk a világban, azt kéri immáron számon, hogy mennyire tudunk ma, a jelenben biztonságot, harmóniát teremteni a térségben szomszédainkkal. És épp így oszlottak szét vágyak 1994–96 között – az 1989 előtti szociális biztonság, állami paternalizmus iránt. Ha emlegetjük, milyen sokat tett a reformszocialista Magyarország a szovjet rendszer lebontásáért, és gazdasági élénkülésünk érdekében fordulunk nyugati szomszédainkhoz, a történelmi tiszteltetnyilvánítás mellett azt kéri számon: milyen a munkaerő színvonala, termékeink versenyképessége. (És hiába emlegetjük a belülről feszítő szociális békétlenséget, munkanélküliséget.) Mint ahogy az is egyértelmű: lehet ugyan a tengerentúlról átültetni intézményeket ide, a keleti társadalmakba, de azok hatása diametrálisan mást eredményezhet, mint az ottani, más hagyományú világban. Amikor büszkén mondjuk, hogy a térségben a legmesszebbmenően biztosítjuk a klasszikus liberális alapelvek érvényesülését, rögvést azt kérdezik: vajon milyen a közbiztonság, s hogy komolyan gondoljuk, hogy ez csak a rendfenntartáson (rendőrség) múlik? Vajon mit teszünk a törvénykezés, a bírászkodás, sőt az erkölcsök erősítéséért? (S hiába emlegetjük a múlt századi nemes liberális mestereink határozott követését. Meggyőződésünket.) Napjaink történései kegyetlen erővel rázzák meg az eddigi politikai erők eszmei tartalékait. **Ma nem a múlt hőseire, hanem a jelen leleményes értéire van szükségünk.** Most, a rendszerváltás második szakaszának, a **konzolidáció** kezdetén. Hagyjuk tehát a múltat a történettudományunknak. Jót tesz ez a jelenben élő politikusnak, mert figyelmét a jelen konfliktusaira és a jövő feladataira fordíthatja. És jót tesz ez a történettudományunknak, mert eloszlatja a szakma félelmeit. Nem, nem a cenzúráról, nem az adminisztratív tiltásoktól való félelmét, de a kollektív örületektől, a harsány órságváltásoktól és a »hangosító berendezések«-től.”

VREMEA (I. 15.) Viorel Roman, a Bremeri Tudományegyetem tanára, a Bukovina, Besszarábia és Moldva történetének szentelt könyve után újabb monográfiával jelentkezik, ezúttal Erdélyről. Műve a bécsi Promedia kiadónál jelent meg **Transsilvanien – Siebenbyrgen. Begegnung der Völker am Kreuzweg der Reiche** címmel. Az eseményrel kapcsolatban adott interjújából idézünk néhány részletet: „Erdély a római katolikus és nyugati civilizáció peremén fekszik. Itt két évezrede harcok dúlnak. Mindig a mások, a »barbárok« ellen. Az ortodoxok persze fordítva látják a dolgot... – **De Erdély a kezdetektől fogva román föld...** – Természetesen, ugyanúgy, ahogy Afrika is ősidőktől fogva a négerké. Erdélyben a probléma az, miképpen jutottak a románok civilizációs tényezőkből a római katolikus, vagyis európai civilizáció kívüli népességgé, és miképpen lehetséges, hogy napjainkban sem veszik észre, hogy a pravoszláv világ összeférhetetlen a nyugatival. Amikor a románok továbbra is a görög–szláv táborban maradnak, önmagukat ítélik egy megtúrt peremvidék státusára és az ezzel járó veszélyre, hogy holmi, tőlük teljesen idegen érdekekből feláldozzák őket, ahogy történt 1940-ben, 1947-ben és 1989-ben. Az egységes román államnak akkor lett volna értelme, ha Alexandru Ioan Cuza Egyesülése vagy az első világháború után beilleszkedett volna a nyugati világba, vagyis ha Egyesülés, avagy egy apostoli Román Egyház létesítése által Róma ortalma alá helyezte volna magát. Ezt a két jó alkalmat mindkét esetben, nem beszélve 1989-ről, elszalasztotta, minek folytán ma a románok két állama a legjobb úton van, hogy visszaváltozzék gyarmattá. ● – **Az RMDSZ-szel való viszonyunk nem vallási jellegű...** – Látszólag a kisebbségi jogokról van szó, de a román ortodoxok a görög katolikus egyház 1948. évi felszámolása és Ceaușescu 1989. évi meggyilkolása után nagyon nehéz helyzetbe kerültek azzal, hogy ugyanolyan nyugatiak akarnak lenni, mint a magyarok, vagy még náluk is nyugatiabbak, mivel hogy ők román eredetűek. Csak hogy a magyarok nem fogadnak el »ortodox« jogokat, amelyek manapság száz német márkának megfelelő nyomorúságos fizetésre vagy nyugdíjra szorítkoznak. Ami pedig a románokat illeti, ők nem akarják tudomásul venni, hogy ha nem kezdenek tárgyalásokba Romával, akkor önmagukat rekesztik ki a nyugati civilizációból. Ily módon következetesen elkösdítik a probléma vallási lényegét és próbálják jogi, vallási mismásolásokkal helyettesíteni, de minden eredmény nélkül. Márpedig, mivel a Nyugat folyton terjeszkedik, a románok manőverezéseire egyre kevesebb tér marad... Az ortodox világ a dialógus megteremtése nélkül akarna beilleszkedni, vagyis a keleti normák szerint, ami a Nyugatot á la long koldusbotra juttatná. A helyzet mindkét fél számára elfogadhatatlan. Hibásak az összes keresztények, mind a keletiek, mind a nyugatiak, és ők fogják érezni a megértés hiányának következményeit is. ● – **Magyarország és Románia belépése a NATO-ba és az Európai Unióba megoldja-e a kérdést?** – Kétlem. Még ha a két ország egyidejűleg lépne is be a NATO-ba és az Európai Unióba, a nyugati vagy ortodox világhoz való tartozás kérdése akkor sem volna megkerülhető. Ezt tapasztalhattuk a két világháború között, amikor Nagy-Románia gazdaságilag és katonailag is a Nyugat része volt. Csak hogy a király és az akkori politikai elit úgy határozott, hogy tovább vonzolja magát a konstantinápolyi és moszkvai ortodoxia súlyos láncait és visszautasítja Róma ajánlatát, hogy a nyugati kereszténység alkotó elemévé váljék. Így történt, hogy a keleti orientációjú államalakulat összeomlott és 1940-ben Erdélyt minden nehézség nélkül kettőbe osztották. – **1940-től a románok és az emberiség megtanulták: a történelem nem ismétli önmagát.** – Hét éve a románok hátrálnak, mint a rák. A magyarok voltak a szikra, mely kirobbantotta a temesvári Forradalmat, megkapták minden kért jogukat, most pedig autonómiát akarnak. Persze, hogy mind a románok, mind a magyarok belesznek fogadva a nagy európai civilizációba, és minden nézeteltérés eltűnik közülük. Jó volna azonban tudnunk, vajon ezt az európai megváltást megérik-e a mai vagy az utánunk jövő nemzedékek, de legfontosabb, hogy

mondjunk le a fölösleges áldozatokról. A történelem semmire sem tanít azon kívül, hogy megbünteti azokat, akik nem tanulják meg a leckéjét.”

ÉLET ÉS IRODALOM (2.) Csinovnyikok című, egész oldalt betöltő vitairatában **Bruck András** a mai magyar sajtóerkölcsöket veszi vizsgálat alá; idézzük néhány gondolatát: „A magyar sajtó helyzete minimál-definícióval a következő: jobboldalon bevallottan a »liberális« szó a vörös posztó, baloldalon, csöppet sem nyíltan, az »igazság«. (Amiből nem következik szükségszerűen az, hogy a baloldal liberális, hogy a liberális hazudik, és hogy a jobboldal igazat mond). ● Az igazság mint a tényekkel vagy a realitással összhangban álló tulajdonság, az újságíró számára nem jelenthet értelmezési problémát. Neki egyetlen kötelessége van: szolgálni az igazságot. Bár az igazság kimondásának alkalmanként valóban lehetnek figyelembe veendő korlátai, a magyar sajtó gyakorlatában többnyire egészen másról van szó: cenzúráról, szándékos elhallgatásról. ● A sajtó áll-függetlensége a magyar demokrácia egyik féltve őrzött, piszkos kis titka. A másik a társadalommal szembeni megbocsáthatatlan közönye. Pedig a demokrácia sajtójának egyik feladata folyamatosan ellátni a társadalmat az önvédelem és az érdekvérvényesítés eszközeivel: hírekkel, információkkal, olyan példákkal, amelyekből kiviláglik, hogy a demokrácia állampolgára nincs egyedül. Bár a demokratikus állam intézményei több hajlandóságot mutatnak a törvényesség betartására, a lakossággal való civilizált viszony kialakítására, az állampolgár többnyire hátrányban van. A magyar sajtó vezetői és legalkalmazkodóbb újságírói tévedhetetlenül kiismerték magukat a szocializmus útvesztőiben, fogalmuk sincs viszont arról, hogy egy dinamikus és nyitott társadalomban mire van szüksége az állampolgárnak. És nem is érdekli őket. Ösztöneikben társadalomellenesek, jobb esetben közönyösesek. Saját túlélésükkel, a hatalmukat biztosító kapcsolatok ápolásával, megszokott praktikáik fenntartásával vannak elfoglalva. Az állampolgár önállóságát lefegyverző diktatúra nevelte őket, és a sajtóban most is kizárólag a hatalom és saját érdekeik érvényesítésének eszközét látják. Fel sem merül bennük, hogy a sajtó feladatai közé tartozik annak a hitnek a terjesztése, hogy a dolgok megoldhatók, a rossz jóvá tehető, a kudarc elkerülhető. ● A diktatúra sajtójának határai az uralkodó politikai elit éppen aktuális céljainak megfelelően alakultak, de lényegében mindig zártak maradtak. És még így is lehetséges volt elfogadhatatlan mértékű kockázat nélkül adni egy választ az egyébként mindenkit oportunistikus felé terelő szabályokra. A két pólus, a szabadságunkat előkészítő illegális **Beszélő** és a diktatúra egyik hatalmi központja, a **Népszabadság** között mindenki megtalálhatta magának azt a fórumot, amelyet önmaga számára még elfogadhatónak tartott. Azóta sokszor hallottuk az ítéletet és a felmentést is: mindenki kollaborátor, illetve mindenki véten áldozat volt. Természetesen egyik álláspont sem igaz: volt választási lehetőség és volt egyéni felelősség. És most is van.”

BRASSÓI LAPOK (1.) Terhes monológ cím alatt Gergely Tamás válaszol **Gellérd Lajos** kérdéseire. Gergely Tamás Brassóban született 1952-ben, kolozsvári egyetemi tanulmányai után tanár, majd az **Ifjúmunkás** belső munkatársa volt. 1987-ben emigrált Svédországba. A Szabad Európa Rádiónak küldött tudósításai mellett meséket, meseregényeket írt, ezekből a kolozsvári **Szabadság** és a marosvásárhelyi **Látó** is közölt. **Fifi** című monodramáját Csete Katalin mutatta be Budapesten, majd turnén Svédország három városában is. Két éve a Brassói Lapok stockholmi tudósítója. Március végén az **Éneklő borz** tervezett fesztiválján **Terhes monológ** című monodramájával vesz részt, ebben ötven év kommunista diktatúráját sűrítette egybe. A svédországi magyarok művelődési életére vonatkozó kérdésre ezt válaszolta: „Van kiállítás, könyvkiadás, előadás. Volt kiállítása Damó Istvánnak, fellépett Szabó Zoltán, hogy csak a Brassóban ismerteket említsem. Számomra akkor jelentett sokat a keretként szolgáló stockholmi Magyar Ház, amikor még csupán készült a '89-es változás. Akkor itt, Stockholmban mindenkivel lehetett találkozni, aki a **Forrásban** benne volt. A vasfüggöny megszűnte után megváltozott a helyzet. Egyrészt ezek a nyugati szórányszízek továbbra is léteznek, a művelődési életre tehát továbbra is szükség van. Másrészt már nem az emigrációban kell létrehozni azt, amit Magyarországon meg az utódállamokban a politikai helyzet miatt nem lehetett. 1989 után egyes nyugati magyar műhelyek eltűntek. A párizsi **Irodalmi Újság** például »felfüggesztette megjelenését«, megszüntette önmagát. Igen nagy szomorúságomra, hiszen engem rendszeresen közölt, viszont magamban igazat adtam szerkesztőjének, Méray Tibornak: a lap szerepe szűnt meg, nem volt miért folytatni. Furcsa módon éppen akkor született egy magyar kiadó Svédországban. A Veress házaspár, Veress Zoltán meg Telegdi Magda tartja fenn, kizárólag erdélyi írókat ad ki. Öt év után azt mondhatom, mindaddig, amíg többszáz előfizetőjük van és évente egy erdélyi író turistaként kisegítenek, jogosult a létezésük. Könyvkiadójuk egyházzal ér fel.”

HARGITA NÉPE (225.) A székelyudvarhelyi székhelyű Erdélyi Gondolat Könyvkiadó gondozásában megjelent Tankó Gyula **Gyimesi szokásvilág** című néprajzi monográfiája. A könyv lektora, Nagy Olga így jellemzi tömören a szerzőt: „Három évtizede mint gyimesközéploki tanárember együtt él azokkal, akiknek szokásvilágát vizsgálja. Innen az a szinte subjektív, közvetlen, vallomások stílus, mely e munka minden sorát áthatja.” Könyve megjelenése alkalmából **Tankó Gyula** így vall pályafutásáról: „Eddig huszonhárom tanulmányom jelent meg a gyimesi szokásvilág témakörében. 1994-ben a budapesti Lakitelek Alapítvány pályázatán második helyezést értem el az **Igy történt** című munkámmal, amelyben egy gyimesi parasztcsalád történetét vázoltam fel. Nemrég Holló Gáborral közösen írt tanulmányunkat – **Családunk népdalkincse** – javasolta első díjra a zsűri. Legutóbb a ceglédi Sebestyén Gyula nevével fémjelzett érdeméremet eddigi gyűjtő tevékenységem elismeréseként kaptam meg. Együtt nőttem fel a gyimesi szokásvilággal. Amit egyszer felgyűjtök adatközlőimről, feldolgozás után újra ellenőrzöm óaltaluk, mert kíváncsi vagyok arra, hogyan »működik« a megírt anyag. Jelenleg igencsak foglalkoztat a munka néprajza (erdővágás, kaszálás), a nő szerepe a csángó közösség életében. Úgyszintén izgalmas téma az örmények (volt) szerepe a Gyimesekben. A zsidókról már megírtam egy hasonló dolgozatot, ebben azt fejtegetem, hogy az említett etnikum mint civilizációs réteg, mennyire befolyásolta e völgy emberének életvitelét. Belenőttem a helyi táncokba is, csak le kell írnom a táncrendet, utána megint leellenőrzöm adatközlők bevonásával. Nekem a néprajz olyan, mintha a gyermekkoromban sétálnék.” ● A Kristó Tibor szerkesztette néprajzi oldalban olvashatjuk Tankó Gyulának a gyimesi „guzsalyoskodás”, vagyis az udvarlás sajátos gyimesi szokásának szakszerű leírását.

Barabás István

A hajó meg a csónakocskák

Az 1997-es Rozsnyói Kalendáriumból idézem a címbe emelt mondást, szerzője ismeretlen, illetve számomra ismerős, mert a kalendáriumot Fábrián Edit, a CSEMADOK rozsnyói titkára tette az egyik kecskeméti konferenciateremben az asztalomra, ahol a határon túli magyar közművelődési szervezetek első találkozóját tartották a Budapesti Magyar Népművelési Intézet szervezésében. Az előbbiekből az is kiderül, hogy nem a délkelet-erdélyi Barcarozsnóyól van szó, hanem a Szepesi Érc-hegység, a Pipityke, az Ökörhegy és az Aranyasztal lábánál a Sajó partjaiba fogódzó gömöri városról. A kétnapos kecskeméti értekezlet idejének egy részét a résztvevők és az általuk képviselt szervezetek, intézmények, egyesületek bemutatására szánták a szervezők, s a Fábrián Edit neve nem csak azért ugrott a jegyzet élére, mert a kárpát-medencei közművelődési találkozóra ő érkezett a magyar etnikai tömb legészakibb pereméről, hanem azért, mert szavaiknak kedves palóc zöngéjével olyan színes és megkapó kulturális képet rajzolt elénk a nacionalista kór szorításában is értéket teremtő közművelődési életéről, amelynek ízeit, örömeit meg gyönyörét csak azok érezhetik, akik megküzdnek érte. Mielőtt erre példákat is mondanék, jegyeztem meg, hogy a másik vastapsot előhívó felszólaló ugyancsak nő volt, Kozsán Ilona a délbánati Székelykeve képviselőjében, aki a száz-tíz évvel ezelőtt Bukovinából magukkal hozott archaikus székely köszöntéssel üdvözölte a jelenlévőket: *Erőst éltesse Isten kenteket sokáig!*

Székelykeve hajó – mondotta – a délbánati hat település között a maga 98 százalékában magyar lakossággal, a mások csak csónakocskák, amelyeket húzunk magunk után. A legközelebbi egyes lakosságú község harminc kilométerre van tőlük, tulajdonképpen egy kis magyar szigetet képeznek a bánati szerb tengerben, I-VIII. osztályos anyanyelvű iskolájuk van. A szomszédos Pancsován, Belgrád elővárosában is él háromezer magyar, de a „csónakocskák” egy részében, ismét az ő szavaival szólva, a gyermekek egy része csak táncolni tud magyarul s az Isten igéjét hallhatja csak anyanyelvén. A nagy tömbben élő magyarság sokszor tespedt önteltségét birizgálják azok az adatok is, amelyek szerint a legközelebbi nagy vonzaskörű magyar város, Szabadka, kétszázötven kilométerre szigetelődött tőlük. Ilyen tények alapján értjük meg, miért fantasztikus élmény a székelykapus nagyközség lakóinak, ha a Bonyhádi Székely Kör vendégeiként Magyarországra utazhatnak – eddig ötször vehettek részt ilyen vendégségben –, vagy ha székelyföldi hagyományörző táborban vehetnek részt a fiatalok csapatai.

Ezt a gondolatot kiemelve már előljáróban jegyezzük meg, hogy a határokon kívül élők, de különösen a szórványba szorultak esetében az anyaországi testvértelpekkel való kapcsolat általában a közművelődési élet meghatározó elemévé vált az utóbbi félszázadban, s ezek kiépítésében Erdély és Felvidék történelmi múltjával és sajátos néprajzával kiemelkedő szerepet játszik.

A Gömör megyei Rozsnyó már „nagyobb hajó”, „csónakocskái” is bárkanagyságúak, a legészakibb magyar tájegység 35 községében többségben élnek magyarok, hadd szemelgessünk a településnevek szépségéért is közöttük: *Lekenye* lakosságának 95,1, *Barka* 83,4, *Berete* 92,8, *Berzete* 68,3, *Csoltó* 89,4, *Csucsom* 49,0 százalékban magyar. *Rozsnyó* 31,5 százalékban magyar, polgármestere is az Mátyus István személyében. *Szilice*, *Szalóc*, *Gice*, *Lice*

Körtvélyes, *Várhosszúrét*, *Kiskovács-vágása*, *Tornagörgő*, *Gömörhorka*, *Krasznahorkaváralja* és a többi név romantikus szépsége Mikszáthot ugratja minduntalan emlékezetünkbe.

Ezek kiejtése után komoran koppannak a sorsukról formált mondatok: az állam kivonult a közművelődésből, semmire sincs pénz. *De nem az a lényeg, mit ad – fejtegeti Fábrián Edit –, hanem az, hogy magunk mit tudunk megteremteni.*

Nos, mit tudnak megteremteni? Krasznahorkaváralján a millicentenáriumi ünnepség alkalmával fából faragott emlékművet állítottak. Ulman István és Baffy Lajos munkáját perbefogták s lebontásra ítélték. A nacionalista felfuvalkodottság fejszérének áldozata lehet ugyan ez a faragott fakompozíció, de létrehozói és felszentelői emlékéből már nem lehet kivágni. Megmarad *Mihályi Molnár László MC-1996* című versében (mottója: hazátlan honban-hontalan hazában-emlékoszlop engedély nélkül), tovább él a Rozsnyói Kalendárium színes borítóján s ezernyi fényképen, amely hírét, szépségét szertehordja a világba.

Háromszáz Gömör megyei pedagógust arra akartak kényszeríteni, hogy a Magyar Pedagógus Szövetségben is szlovákul beszéljenek. Megtagadták. A rozsnyói iskolaigazgatót ezért bocsátották el.

Szavaiból nem panaszt, határozottságot érzek, azt, hogy nem lesz ez így, míg a világ, csak alászáll egyszer a nacionalizmus lebjé. A védekezés reflexei múlt és

önünneplés és önmotogató ezúttal elmaradt, jó érzékkel és jó kedéllyel tulajdonképpen munkáulés, cselekvésre készítővé lényegítették át. Az ünnepi jelleget elsősorban a tanácskozás körül bolygó rendezvényekre bízták, a Népi és Ipartörténeti Múzeum, az új szupermodern városi könyvtár bemutatkozására és egy feledhetetlen Kodály-koncertre.

Az intézet félszáz évéről *Földiák András* igazgató beszélt. Tapasztalt népművelőként nem szónokolt, hanem az elődök iránti tisztelettel és emberi melegséggel szólt arról a pályáról, amelyet a számos név, váltakozó megnevezések mögött megbúvó folyamatosság és töretlen akarat kigyöngyözött. Ennek az Intézetnek köszönhető annak a fogalomnak az európai meggyökerezése, hogy: *magyar iskola*. A közművelődés, a műkedvelés gyakorlati műveléséről és elméleti alapjainak lerakásáról, országos, sőt, nemzetközi mozgalmak elindításáról van szó. (...) „*az emberi élet tartalmasabbá tételét szolgáló tevékenységek szakmai és emberi gondozása folyik itt*” – írja Halász Péter az Intézet első évkönyvének bevezetőjében. *Szél Jenő*, az Intézet legendás híru igazgatója (1950-1956), akit 1957-ben ötévi börtönbüntetésre ítélték, a korszak lényegét a következőképpen fogalmazta meg: „*Amikor rám bízták a Népművészeti Intézet vezetését, és első lépéseim egyikeként felkérték Kodályt, hogy tartson előadást az Intézet iskolájában a magyar népzeneről,*

„Tojzatok, csak tyúkocskáim, tojzatok! Ne is kakasoljatok!, ahelyett is tojzatok!”

Földiák András az '50-es évek lényegét az Intézet munkájában *értéktérmettség szovjet minta helyett kitétellettel aposztrofálja*. A '60-as évek jellemzője a *szakmai hálózat kiépülése*. A '70-es éveket Vitányi Iván igazgatásának éveiben a *szakmaiság egyetemessé tétele jellemzi*. Hatalmas megújulási mozgalom alakul ki, az intézet a saját falain kívül is lerombolja a szakma bürokratikus zártságát, nyitottság jellemzi, befogadó készség. Ennek a korszaknak a jelképe a táncmozgalom, amely, amíg lehet, és ameddig hagyják, Erdélybe is átsap, a közösségi élmény, a múltkeresés és önértékelés kiváló alkalmává válik. És az egész közösség kincsévé lesz a tévés, rádiós közvetítések révén. A táncművészet lejjönnek a színpadról, tevékenységük klubszervezé válik, ahol nemcsak a tánc a téma. Romániában ezeket az aspektusokat érzékelik az ideológiai csőszők s ezért számolják fel a táncmozgalmat is. Közösségbe épülésének bizonyítéka, hogy lappangva is tovább tudott élni, s az egykori táncmozgalmak még ma is azonos ritmusra dobbantanak emlékeikben, s ugyanaz vagy hasonló zene bizsergeti ereiket.

Hadd mondjuk el itt, hogy erdélyi, illetve kisebbségi szemmel nézvést az Intézet legbecesebb hagyományai közé tartozik a határon kívüliek tárgyi és szellemi néprajzában beemelése a kortárs magyar kultúrába, olyan régiókba való áttelepítése, amelyeket hagyományaitól megfosztott, kitakarított a mostoha történelem vagy a polgárosodás. Az értekezleten hangzott el, hogy a határokon túli anyagokkal való megismerkedés reneszánsza új hullámot indított el Magyarországon. Ezt külföldön is elismerik, az anyaországban pedig erre nem futja pénzből, odafigyelésből, egyéb támogatásból. Jellemzőnek ítélték a sajtó érzékletességét, „siketségét” az ügy iránt. Politikások, népművelők ma is példaképpül állíthatnák a népben-nemzetben gondolkodásnak intézeti és közművelődésszervezési tényeit olyan időkben is, amikor ennek intézményesítésére nem volt lehetőség, sőt, akár fogda és kancsuka is járt mifelénk érte.

Az igazgató megítélése szerint a '80-as évekre nem a kulturális, hanem a politikai intézményrendszer megújulása jellemző, és szerinte nem történik olyan kulturális megújulás, mint a hetvenes években. A közművelődést *elfedte a rendszerváltás*. A korszakra kulturális elbizonytalanodás a jellemző, szellemben és értékben nem azonos az előző korszakkal. Országos, sokszor meddő vita bontakozik ki arról, hogy a *civiliszervezet-e* a fontos, vagy az *intézményrendszer*. Egymás ellen dolgoznak, ahelyett, hogy egymást kiegészítenék.

Ennek a korszaknak az újdonsága a *határokon túli kapcsolatok kiépülése*.

„*Miközben rendkívüli gazdasági nyomor van, csodálatos rendezvények születnek*” – jellemezte a mai helyzetet az előadó.

A kétnapos kecskeméti tanácskozáson az Intézet osztályvezetői, minisztériumi képviselők, a megyei művelődési intézmények vezetői átfogó és tanulságos közművelődési körképet mutattak be.

A kapcsolattartás igénye minden szinten szerepelt. Alig tudunk egymásról, Magyarországon mintegy 43 000 alapítvány, egyesület működik (működik?), alig tudni valamit róluk. A határokon kívüliek esetében ez a jelenség hatványozottabban érzékelhető.

A kétnapos üdítően élénk tanácskozás ezen is próbált segíteni. Az értekezletet nem az eddig megszokott „kesergés”, a vég nélküli magamotogató, hanem a cselekvés, a kapcsolatteremtés igénye jellemezte.

Sylvester Lajos

Már a jövő sem a régi...

kortársi önismeretet préselnek elő. Belelapozok a Kalendárium *Felső-Gömör oktatásának története a kezdetektől az I. Világháborúig* című fejezetébe (*Végső Viktor* tanulmánya.) Egyszerre nevelés és szánalmas az a kisebbségi érzés, csak három-három évtizedes éve adatoltnak is létező magyar iskolák történelmi folytonosságát akarja elmeszteni. *Berzete* körszél 1692-ben említik a templomot és az iskolát, *Csoltón* 1397-ben a gömöri főesperes parochiális iskolát tartott fenn, *Gicén* a református iskoláról csak 1759-ben készül feljegyzés, a német bányászok alapította Rozsnyó első említése 1291-ből való.

A két kiragadott „szélsőséges” példával a kecskeméti konferencia tematikáját, hangulatát érzékeltetem. A több tíz bemutatkozó hozzászólás, vélemény, értékelés a határokon túli magyar közművelődési szervezetek együttműködésének módjait kereste. Az egész Kárpát-medencét beindító anyag a Magyar Művelődési Intézet új lapjában, a *Szín* címűben kerül majd az érdeklődők asztalára. Jó lenne, ha ezt a *színes* kéthavonkénti közművelődési folyóiratot, tulajdonképpen az Intézet lapját a határon kívül lévők is kézbevehetnék, s az is, ha a belső intézeti átszervezés után, éppen az új *Nemzetiségi és Nemzetközi Főosztály* (vezetője *Halász Péter*, az Intézet volt igazgatója) ténykedéseként a kisebbségi tematika is jelen lehetne a maga földrajzi pásmáival együtt. A *Szín* egyébként egyszerre utal a *színpad* lépésre, a *látási érzetre*, a *valóság sokféleségére*.

A múltat végképp (nem) eltörölni...

A kecskeméti tanácskozást a szervezők „rászervezték” a Magyar Művelődési Intézet ötvenéves évfordulójára. Az

ő készségesen eleget tett a meghívásnak. A művészet és népművészet kérdéseiben szenvedélyes viták dúltak akkortájt; ahány intézmény és szerv jelent meg a porondon, annyiféle felfogást képviselt. Azzal, hogy a Népművészeti Intézet már megalakulásakor mindjárt Kodályhoz fordult, letette a garast: a művészetben nem óhajta „a múltat végképp eltörölni”, és a műalkotás legfőbb esztétikai kritériumát nem annak agitációs céltáblában látja.”

Földiák András intézménytörténeti vázlatában azt emelte ki, hogy a névváltozások mögött tulajdonképpen ugyanazok a személyiségek munkálkodtak. Az 1946-ban alakult Magyar Szabadszínház Szövetsége a magyar szabadművelődés rövid ragyogását jelentette. A Magyar Népi Művelődési Intézetet ugyancsak a koalíciós időkben hozták létre. Születésénél Illyés Gyula bábáskodott, az előbbinél Muharay Elemér, Szendrő Ferenc, később Martin Györgyék, akik az agitációs brigádok fénykora és a tojásgyűjtés idején Erdélyben táncot gyűjtöttek, s szociológiát tanítottak, amikor ez „bűnös”, imperialista „áltudomány” volt. Szél Jenő humorát is érzékeltető idézzük a kor jellemzésére: (...) „és akkor Nonn elvtárs közbeszólt: „Most arról beszélj, hogy mit csináltok a tojásbegyűjtés érdekében?” És akkor mi a tojásbegyűjtés érdekében elkezdtünk csasztuskákat csinálni *Weöres Sanyival* és más fiatal költőkkel, akiknek már nem emlékszem a nevükre, de érdemes lenne a mai ötveneseket megkérdezni, hogy hányan kezdték úgy a pályafutásukat, hogy csasztuskákat gyártottak a Népművészeti Intézetnek. „Éljen a tojásbegyűjtés érdekében!” *Élentojó tyúkja.* Gyönyörű volt!

Ez juttatja eszembe, hogy a tojásbegyűjtés történelmileg is összeköt bennünket, a háromszéki Ozsdolán írt egy tizenvalahány strófás szöveget a tyúkokhoz anno dacumál a fűzfaóta: (...)

„Tiszta Amerika!”

Szép, hideg nap van, a tereket hó borítja. Lassan gurul az autóbusz a Hudson partján, több mint egy óráig tart az út, amíg eljutok az indián múzeumig. A bejáratnál egy papírmásé makett Manhattant mutatja abból az időből, amikor még bennszülöttek laktak: íme, alig három százada ezek a kalibák álltak, ezek a tábornokok lobogtak a ma a parkokban látható sziklák között. A szigetet akkor „Manhattanick”-nek hívták, mely különös proféciaként azt jelentette: „a Részegség szigete.” Az indiánok hatvan ezüstért adták el a Dutch East India Company-nak. A hollandok itt építették New Amsterdamt és 1653-ban azt a falat, amelyről a Wall Street nyeri a nevét, hogy védekezzenek az angolok igényei ellen, de tíz év múlva átadták II. Károly királynak, aki öccsének ajándékozta, s annak a tiszteletére kapta a város a New York nevet.

Ez az egész történet nem valami régi. A múlt század elején a Broadway még valóban országút volt. Felmegyek rajta a kolostorig, melyet Rockefeller kövénként hozatott át Európából, s amelybe mindenféle középkori tárgyat gyűjtött össze. A kolostor azon az emelkedőn van, amelyet Washington Heightsnek hívnak, egy keskeny hegykiszögellés csúcán. Elhagyott parkon megyek át, melynek útjait szűz hó fedi, s New York végső pontjára érkezem. A város itt hirtelen véget ér, a Hudson nagy kanyarulatába ütközik. Szemben New Jersey vad sziklái meredeznek. Jobbra a város csak összeszorult folyosó Washington Heights és a bronxi fennsík között: látni a dombok lábát, melyek talpazatként hordozzák a szabályos házsorokat. A hó alatt, ez a zavaros tájkép szinte már visszatér a természethez.

A lélek számára ennyi elegendő is volna úti élménynek.

Csak az elme, ez a kellemetlen útjárakapodja elő folyton a noteszt és nem hagy figyelni a lényegre, mely sajátos hangulat, architektúra, fény, szín, utcakép – hogy felírja a számára lényegest: adatokat, gondolatokat, emberi viszonyok és közérzetek látszatát. A lényeg: az élő, küszködő, változó város arca.

New York arcán ismerős vonások: a mindennapi hírek kulcsfogalmai. „Fal utca” – ez nem mond semmit, nem emlékeztet semmire. Mint ahogy eredeti értelmében sem utca már, ha szó szerinti fordítása utcát is jelent. Visszafordítva angolra: Wall Street. Így már fogalom (sőt világhatalom), külön város a Manhattan-félsziget aljában. Maga a fogalom a tőzsdét jelenti. Azt a börtönt, melyet állítólag egy nagy fa árnyékában ezen a helyen alapított 1792-ben huszonnégy üzletember. Itt kezdtek tényleges áruk és pénzek helyett értékpapírokban gondolkodni. A tőzsde látványa innen az emeleti üvegfolysóról is éppoly érthetetlen, mint amikor a tévében mutatják, annyi különbséggel, hogy előben még teljesebbnek tűnik a káosz: izgatott emberek szaladgálnak, nyüzsögnek, kiabálnak, mutogatnak; kezük ügyében modern irodai berendezés, a falon fényjelek gyúlnak és hunynak ki szüntelen. Szemünk előtt pokoli zűrzavar, miközben láthatatlan szférájában az elektronikának köszönhetően –, egyre nagyobb rend van: az új pénzügyi világrend. A szakemberek „repülő pénzpiacnak” nevezik.

Aponta ezer-kétezermilliárd (!) dollár repked a kontinensek között, vagy azért, hogy kihasználják a jobb átváltási lehetőséget, vagy mert egy-egy részvénytőzsdén mélypontjára ért, várható az árak emelkedése, jó lesz tartalékolni, aztán, mikor már felszöknek az árak, eladni az egészet és más üzlet után nézni. Ki tudja, hogy most éppen mit környékez meg az irdatlan mennyiségű spekulációs tőke? A frankot, a lírát..., vagy a jen-dollár fura viszonyára játszanak? Nem összeesküvés ez, csak póker, kaszinózás – világméretűben. Félelmetes a „játék”, hisz minden mozgás azonnal átfordul politikába is. És ráadásul mi ebben még csak kibicek sem lehetünk.

Innen is jöhet az új morbusz: „az információs szorongás”, a lenyűgöző és nyugtalanító technológiai szédület, amely, mint a drog, egyszerre feldob és kábít, ellene valahogy védekezni szeretnénk.

Az elektronikus-információs társadalom küszöbére érkezett Amerikában az a helyzet, hogy már jó ideje nem az ideológiák és a politikák között feszül az igazi ellentmondás, hanem a krónikus társadalmi problémák és a megoldás iránti akarat között. Az előbbiek ugyanis makacsul maradnak. No azért nem kell kétségbeesni, hisz véget ért a recesszió, „meglódult” a gazdaság, és ez a fellendülés csökkentette a munkanélküliséget (ami átlagosan 5,2 százalékos, a legkisebb 1973 óta), 1993-tól kezdődően 10,7 millió új munkahely létesült, az infláció konstans (3 százalékos), négy éve kitartóan, összesen 107 milliárd dollárral csökkent a költségvetési deficit... Ellenben: nem karcsúsították a bürokratikus kiadásokat;

nem történt kellő előrelépés a szociális rendszer takarékos, hatékony átalakítása terén és az általánosan kötelező és betegebiztosításban; mélyült a szakadék a szegények és a gazdagok között, lecsúszás fenyegeti az alsó középosztálybelieket és reménytelen a sorsa 36 millió szociális segélyben részesülőnek. Mindehhez tudni kell, hogy a 260 millió lakos nagyjából fele középosztálybeli, azon belül is a középosztály közepéhez tartozó, akinek viszonylag stabil munkahelye van, évi 35–50 ezer dolláros jövedelemmel, kényelmes saját házban vagy lakásban él, két-három gyereket nevel, két-három kocsit tart, emellett bankbetéttel rendelkezik, amiből egy rövidebb munkanélküliséget vagy betegséget kibír. Zömük mérsékeltén vallásos, legalább egy szakmája van, és életében átlagosan hétszer vált munka- és lakóhelyet. Tagja tucatnyi különféle állandó és alkalmi érdekvédelmi szervezetnek. Mert tényleg demokrácia van és fejlettek a polgári önvédelem eszközei, másrészt, mert kifinomult tájékoztatási és cselekvési mechanizmusok léteznek – kezelni tudják az esetleges nem kívánt konfliktusokat. Az egyharmad rész reménytelenül szegény feketéket a bomlás szélén álló színes bőrű társadalom maga fékezi meg: ma már a bűnözést is egymást között intézik. És a fehéreknek csupán egytizede szegény, inkább statisztikailag, mint valójában.

A sztrájkokat, a helyi és a csoportkonfliktusokat, a legkülönbözőbb politikai, gazdasági és egyéni konfliktusokat szinte kivétel nélkül mindinkább

Vékony jégen táncolva

Montrealtól New Yorkig

igyekeznek jogi útra terelni. A politika és a társadalom hovatovább reflexszerűen a bíróságokra bízta azt, amit maga nem tud és már nem is akar megoldani. Így lesz az elnökből, a parlamentből, a szegénységből és a gazdagságból, a közéletből és az intim szférából rendre bírósági ügy. Amerika ítéletről ítéletre változik, hogy aztán ennek következtében az új helyzetben újból és újból a bíró elé vigyen mindent, az abortusztól a zabhegyezésig.

Például bírósági esetek tömkelege jelzi azt a „szociális-morális tizenegyedik csapást”, hogy Amerikában a férfi és a nő harcban áll egymással. A férfi a nőben a nemi prédát látja, a nő a férfiban egy kihasználható házassági okmányt és pénzforrást. Ennek ellenére – vagy éppen ezért is –, az amerikai élet a dollár után rögtön a nemiség körül forog. Reklám, művészet, sajtó stb. provokálják a szexualitást. Hogy miért? Egyszerű. Milliók látják a televízióban naponta, hogy miként is veszíti el a fejét s válik sárló kancához hasonlatossá egy-egy nő, ha megéri – tegyük fel – a Denim Fire kifejezetten parancsoló illatát, illetve miként hagy fel egy-egy férfi addigi tevékenységével és szakít addigi élettörténetével csak azért, mert orra előtt elhalad egy, az Impulse láthatatlan köntösébe öltöztetett (illetve vetkőztetett) női test. Nincs apelláta. A parfüm, a dezodor, a sampon, és a többi parancsának mindenki enged – ki-ki osztályhelyzetének megfelelően: „mutasd meg, milyen parfümöt használsz, megmondom ki vagy” – ez ugyanis már nem a békeidők kölnivize, hanem a nyolcvanas-kilencvenes évek rossz lelkiismerettel, veszéllyel és vadsággal teli szexuális kultúrájának, szociális önképének egyik alkotóeleme, fontos üzenetek hordozója és alkotója. Jó kis játék. Megy is az üzlet piszkosul: a mai lányok veszik a lapot, és veszekedetten költik parfümre, mindenféle szépítőszere a pénzt. Nos, miközben csiszolódnak a csábítás trükkjei, fokozódik a – végső soron puritán – amerikaiak félelme a másik nemtől. És ez a bonyolult ellentmondás a bíróságon csapódik ki. A társadalom ügyvédek légiojának segítségével arra törekszik, hogy az emberi kapcsolatokat törvény által igazgassa, vagyis hogy kiölje belőlük a szenvedélyt, a képzelet játékát, a misztériumot. Hát csoda, hogy a neofeministák „nemi zaklatásnak” nevezik el a bókot, amelyet a férfiak a kisasszonyok fülébe súgnak, elvágják a rejtett kapcsolatot, amely a két nemet egymáshoz fűzi és rideg bírósági aktaként kezelik a poézis szötte szálakat. Mindezt legtöbbször a demokratikus egyenlőség címen.

...New York fogalommá vált épülete a Lincoln Center. Alkotója a legendás Robert Moses. De hát ki

volt ő tulajdonképpen? Hús évét át New York város építési osztályának vezetője, építési koordinátora, parképítési megbízottja és a tervező bizottság tagja. Minden idők legproduktívabb építőjeként tartják számon. Pályafutása során megépítette a leghosszabb gyorsforgalmi utat és parkosított autópályát, számos hidat, magas bérházöböket és 148 000 lakást 550 ezer bérlővel, magánházakat, bérkaszánya-lakásokat, egyetemi előadótermeket és diákokthozakat, játszótérket, gyárakat, üzleteket, parkokat állatkertekkel, műjégpályákat, lovaglótutakat, golfpályákat, 280 nyitott és több fedett teniszpályát, 673 baseballpályát, strandokat, a New York Sportsarnokot, az ENSZ-székházat és a Lincoln Centert...

Az 1961 és 1968 között megépült világhírű művészeti központban kapott helyet a Metropolitan Opera (főhomlokzatán Chagall finom rajzolatú, színpompás képei, ülőhelyeinek száma 3600), a New York State Theater (a N.Y. City Opera és a N.Y. City Ballet számára), a Vivian Beaumont Theater, az Avery Fisher Hall (a New York-i Filharmonikusok számára), az Alice Tully Hall, a Juilliard Zeneiskola, valamint a New York-i Közkönyvtár és Előadóművészeti Múzeum. A Robert Moses által középítkezésekre fordított pénz csak az 1968-as évben 27 milliárd dollár volt, ami az Egyesült Államokban is egyedülálló összeg.

A Lincoln Center elsőként elkészült épülete, az Avery Fisher Hall 1962-es megnyitása után az Államokban valóságos művészeti-művelődési-központ-teremtőkedv kapott szárnyra, az elkövetkező 20 évben kerekten 2000 kisebb-nagyobb művészeti központot építettek. Ez persze jó dolog volt. Sok központ – gyakran első alkalommal – tette könnyebbé sok amerikai számára a magamművészettel való találkozást. A koncerttermekhez könyv- és zeneműboltok, éttermek csatlakoztak. Kezdetben a központok nemcsak kiszolgálták az igényeket, hanem újakat is ébresztettek.

A fellendülés évei után azonban megmutatkoztak a diszfunkcionalitás első jelei is: a művészeti és művelődési központok felszereltsége, fizetett alkalmazottainak, előadásainak és látogatóinak száma, valamint a fenntartási költségek a legutóbbi évtizedben jócskán megnövekedtek. A „60-as évek kulturális fellendüléseként” emlegetett időszakot, a nyolcvanas-kilencvenes évek „krónikus deficiten úrrá levés” esztendei követték. Más szóval a központok – beleértve a Lincoln Centert is –, egyre inkább a megbízhatóra és a kipróbáltra szorítottak. Ma már közmondásos a „Met” konzervatívizmusa, vannak, akik „megcsontosodott és megkövesedett háznak” nevezik a Metropolitan Operát, és úgy vélik, hogy Zubin Mehta azért lett a Filharmonikusok zeneigazgatója, mert elfogadta azt a koncepciót, hogy „megbízható slágereket” tűzzenek műsorra. Nagynevű zenekritikusok bírálják a létező „intézménymonstrumokat”, és ezekkel szembe állítják az egyetemi központokat, ahol kis koncerttermekben, színházakban a művészek megengedhetik maguknak, hogy új stílusokkal, művekkel és fiatal előadóművészekkel kísérletezzenek, vagy hogy betekintést nyújtsanak más kultúrákba is.

Miközben az ilyen és ehhez hasonló viták domináltak a New York-i kulturális és művészeti médiát, a rangos The Nation Institute érdekes adatokat tett köze a kultúrafogyasztásról. Felmérése szerint az amerikaiak a szabadidő eltöltését illetően az első helyen a zenehallgatást jelölték meg (77 százalék), 59 százalékuk az olvasásra, 34 százalékuk a kertészkedésre szavazott. A nők általában többet olvasnak, mint a férfiak. Arra a kérdésre, hogy melyiket fogadnák el, ha ugyanazt az értékösszeget pénz, illetve műtárgy formájában ajánlanák fel, a megkérdezettek 57 százaléka a pénzt kérné. A legtöbben akár 200–500 dollár közötti összeget is hajlandók volnának egy-egy festményre vagy szoborra költeni, ha nagyon megtetszene nekik az a bizonyos darab, 27 százalékuk ötven-száz dollárt, 20 százalékuk pedig annál kevesebbet fordítana erre a célra. A megkérdezettek 30 százaléka évente egyszer vagy kétszer fordul meg művészeti múzeumban, 24 százalékuk kevesebb mint egyszer, 19 százalékuk pedig évente több mint kétszer.

Örülnének-e annak, ha gyermekük művész akarna lenni? Több mint kétharmaduk ószintén támogatná gyermekei ez irányú törekvését. Arra a kérdésre, hogy legszívesebben kinek a társaságában mennének el vacsorázni, az amerikaiak 29 százaléka íróval, egyegyede filmszínésszel, 24 százaléka sportcsillaggal – és ezt követően 14 százaléka zenésszel, baletttel vagy képzőművésszel. És mi a véleményük az úgynevezett hip-hop kultúráról (amelyről bizvást állítható, hogy ha van ma New Yorknak olyan művészeti irányzata, mozgalmá, mely jellegzetessége, erőteljessége és összetettsége miatt kitüntetett figyelmet érdemel, hát az a graffitiből, breakből és rapból álló hip-hop az)? A kérdésre sokszínű választ kaptak a kutatók. Jellemző, hogy a felmérést összegező tanulmánynak az erre vonatkozó alcíme Ray Charles egyik dalát idézi: „Ez az igazi, baby...”

Szükségünk van-e alternatív tankönyvekre?

Oktatásunkért és tanulóinkért felelősséget érző pedagógusaink közül ma már senki sem vonja kétségbe azt a tényt, hogy tanterveink és tankönyveink túlszűfolttsága és bonyolultsága a legnagyobb akadályok egyike, amelyek az átfogó oktatási reform bevezetésének útjában állnak.

A matematikaoktatásban a tananyag óriási mennyisége olyan feszített munkaritmust követel meg mind a tanár, mind a tanuló részéről, amellyel rendkívül nehéz megbirkózni, ezért egyre nő azoknak a tanulóknak a száma, akik előbb-utóbb feladják a számukra kilátástalan küzdelmet, sokszor már az általános iskolában.

Nem csodálkozhatunk hát azon a tanári körökben gyakran emlegetett tényen sem, amely szerint az iskolai évek számának növekedésével a tanulók jó része egyre kevesebbet tanul (holott pontosan fordítva kellene történnie), s nem ritka az olyan esetek száma, amikor a végzős osztályban egy kisszámú tanuló kivételével, a többség majdnem semmit sem tanul. A tananyag túlzott mennyisége nem teszi lehetővé a fogalmak elmélyítését, kevés idő jut gyakorlatok és feladatok megoldására, a pontos, szabatos matematikai nyelvezet kialakítására.

Felsorolnék néhány szempontot, amelyek hozzájárulhatnak egy hatékonyabb és vonzóbb matematikaoktatáshoz, s természetesen az oktatás egészéhez.

1 A tantervnek világosan kell rögzítenie a *minimális elvárásokat*. (Ilyen kísérletek történtek az 1993-as tanterv esetében, de ezek túl általánosak.)

2 A tanulók döntő többsége *túlfeszített munka nélkül* tehesen eleget ezeknek az elvárásoknak.

3 A tananyag megfelelő átalakításával *feltétlenül csökkentenünk kell a kötelező óraszámot* (majdnem minden tantárgy esetében).

4 Sokkal *nagyobb szabadságot* kell biztosítani a tanárnak (például egy kerettanterv segítségével) ahhoz, hogy az osztály színvonalának megfelelően válogathasson a tantervi előírások anyagából.

5 A *fakultatív órák* bevezetése (a jelenlegi óraszám keretei között) jó lehetőséget biztosítana olyan tanulóknak számára, akik elmélyültebben óhajtanak foglalkozni matematikával. (A többiek ezzel párhuzamosan más fakultatív órákon vennének részt.)

Pillanatnyilag ennek legnagyobb akadályát a súlyos helyhiány, a szükséges osztályterem biztosítása.

6 Mindehhez *új tankönyvekre* van szükség, amelyek megírásakor világosan kell rögzíteni, hogy *kihez szólnak*, tanulóhoz-e vagy tanárhoz. Egy teljes értékű reform kidolgozását természetesen az alapoknál kell kezdeni.

A matematikaoktatás reformját először az óvodai és elemi iskolai, majd az általános iskolai, végül a líceumi tantervek és tankönyvek *gyökeresen új szemlélet* szerinti kidolgozásával lehetne elindítani, amelyet szükségszerűen követne az egyetemi oktatás reformja. (Ezenkívül meg kell teremteni az összhangot a rokon tantárgyakkal). Történtek ilyen irányú erőfeszítések és kísérletek, ezeket azonban a lehető leggyorsabban összhangba kellene hozni, hogy egységes szempont alakulhasson ki, ami természetesen a *legjobb* jelentené a különböző elképzelések közül.

Tudomásom szerint már hat éve folyik a romániai oktatás reformkísérlete, jelentős nyugati támogatással. E kísérletek egyik vezető személyisége egy sepsiszentgyörgyi tanácskozás nagy vonalakban vázolta a kutatások lényegét.

Arra a kérdésemre: „Mi az oka annak, hogy már hat éve folynak a kutatások, ezeknek még sincs számottevő nyoma a jelenlegi tantervekben?”, a válasz tömör, de annál meglepőbb volt. „A kritika jóságos”.

Az oktatás átfogó reformjának kidolgozása rendkívül időigényes, több évet, talán több mint egy évtizedet tarthat.

Addig sem ülhetünk ölbe tett kézzel, minden késés tovább mélyítheti oktatásunk válságát, már most olyan *alternatív tankönyvekre, tantervekre* van szükség, amelyek a *jelenleg érvényben levő követelmények* mellett megkönnyítik mind a szaktanárokat, mind a tanulók munkáját az átmeneti időszakban.

Ez kevésbé látványos feladat, mint egy gyökeresen új reform kidolgozása, de most van az ideje. A Collegium Transsylvanicum Alapítvány és az Erdélyi Tankönyvtanács idejében felismerte ezt a létfontosságú kérdést, és pályázatot hirdetett alternatív tankönyvek kidolgozására (de nemcsak ezekre, hanem bármely olyan didaktikai eszközre, amely hozzájárulhat az oktatás reformjához), attól függetlenül, hogy ezek gyökeresen új szemléletet tükröznek, vagy megfelelnek a jelenlegi tantervi követelményeknek.

(Az illyefalvi tanácskozásról és az alternatív tankönyvek kérdéséről Barabás István tájékoztatta *A HÉT* olvasóit). A jelenleg érvényben levő matematika tankönyvek legnagyobb hibája az, hogy rengeteg tananyagot tartalmaznak és bonyolultságuk miatt *nehézzen hozzáférhető* a tanulók számára.

A fentiek alátámasztására két példát szeretnék felhozni, jelesen a XI., illetve XII. osztályok számára írt *Matematikai Analízis* tankönyveket. Az előbbi megjelenése után tanácskozára hívtuk Segesvárra O.S. egyetemi tanárt, az egyik szerzőt, aki legnagyobb meglepetésünkre egyetértett kritikai megjegyzéseinkkel, sőt a következő kiadásokban részben figyelembe is vette ezeket. Természetesen feltettük a kérdést: ha ő sem ért egyet vele, miért nem írták meg másképp? A válasz megdöbbentő volt: az első változatot teljesen átírták velük, azzal az indoklással, hogy nem tükrözi kellőképpen a romániai matematikaoktatás fejlett színvonalát. A második tankönyv mintapéldánya volt a valóságtól teljesen elrugaskodott, majdnem használhatatlan tankönyvnek. Világosan kiderült, hogy olyan emberek írták, akiknek halvány

fogalmuk sem volt (vagy egyszerűen nem akartak tudomást venni) arról, mi történik a középiskolai matematikaoktatásban. A sorozatos kritikai észrevételek figyelembevételével az újabb kiadások már használhatóbbá váltak, de még mindig messze állnak egy jó tankönyv követelményeitől. Ez adta az ötletet, hogy volt tanítványommal, Mezei Elemér egyetemi adjunktussal vegyünk részt az Erdélyi Tankönyvtanács pályázatán és írjunk meg egy *Matematikai Analízis* alternatív tankönyvet a XII. osztály számára. Kísérleti tankönyvünket nevezhetnénk *tanítási és tanulási segédkönyvnek* is, mivel alapvető célunk olyan segédeszköz készítése volt, amelyet a *jelenlegi tantervi követelmények* mellett egyként használhatják tanárkollégáink és tanulóink. Könyvünkkel azt szeretnénk bizonyítani, hogy a mostani szigorú tantervi követelmények mellett is a szaktanárnak lehetősége van az *alkotó hozzáállásra*, az ismeretanyag megválasztásánál és átadásánál figyelembe veheti az osztály színvonalát.

Másrészt tanulóinkat szeretnénk önálló és alkotó munkára ösztönözni, nemcsak feladatok és gyakorlatok megoldására, hanem azok megalkotására is.

Kísérleti tankönyvünk azért is újszerű, mert alternatív tantervet is próbálunk bemutatni több változatban; a javasolt minimális, illetve maximális óraszámok keretei között a tanárnak választási lehetősége nyílik az osztály színvonalához igazítani követelményrendszerét, anélkül hogy szem elől tévesztené az érettségi, illetve az egyetemi felvételi vizsgák elvárásait.

A fakultatív órák kérdését egyelőre úgy is megoldhatjuk, hogy csak *azt az ismeretanyagot követeljük meg minden tanulótól, ami az érettségi vizsgára szükséges*. (A nehezebb feladatok, illetve egyes tételek bizonyítása azokhoz szólnak, akik egyetemi felvételi vizsgára jelentkeznek matematikából.)

Nem hiszem, hogy azok közül a tanárok közül, akik legalább húsz évet töltöttek középiskolában, akadna olyan,

Korostárkányi templom

aki ne volna képes egy tankönyv összeállítására. Mégis nagyon kevesen vállalkoznak erre. Kísérletünkbe szeretnénk bevonni minden magyar tannyelvű iskolában tanító matematikatanárt, várjuk kritikai észrevételeiket.

Mivel pillanatnyilag az érettségi, és főleg az egyetemi felvételi vizsgákon elég nagyszámú feladat szerepel az érvényben levő tankönyvből, az alternatív tankönyv használata nem zárja ki ezek egy részének megoldását.

Éppen ezért kísérleti tankönyvünkben egész sor utalást teszünk a jelenlegi tankönyvre, egyes feladatok esetében új megoldási módszereket mutatunk be, és nagyon sok érettségi, illetve egyetemi felvételi vizsgán adott feladat szerepel a megoldott, illetve javasolt feladatok között.

A Collegium Transsylvanicum Alapítvány és az Erdélyi Tankönyvtanács kezdeményezése akkor lenne teljes értékű, ha biztosítanák minden elfogadott pályamunka kiadását – erre azonban anyagi okok miatt nem kerülhetett sor. Könyvünk megjelenését végül az Erdélyi Tankönyvtanács és személyesen Székely Győző úr támogatásának köszönhetjük.

Az írásom címében feltett kérdésre részben már válaszoltam, hangsúlyozva az alternatív tankönyvek jelentőségét. A továbbiakban vizsgáljuk meg a valós igényeket.

A nyomtatás megkezdése előtt ismernünk kellett az igényelt példányszámot. E célból körlevelet szerkesztettem, amelyben részletesen ismertettem kísérleti tankönyvünket, és a körlevelet elküldtem minden olyan magyar tannyelvű iskolába vagy tagozatra, ahol érdeklődésre számíthat, vagy felkértem valamelyik kollégát, hogy foglalkozzon egy egész város és környéke igényeinek a felmérésével.

Kellemes meglepetéssel szolgáltak a kis vagy tagozatos iskolák, illetve szaklíceumok, ahonnan jelentős számú rendelés érkezett. Ugyanakkor a nagy hagyományokkal rendelkező iskolák részéről, kevés kivétellel, elég gyér érdeklődést tapasztaltam. Holott éppen ezekben az iskolákban jelentős a matematikai analízist tanuló diákok száma. (Megemlíthetném a marosvásárhelyi Bolyai Farkas Gimnáziumot, a kézdívásárhelyi és székelykeresztúri iskolákat.) Szomorúan tapasztaltam, hogy egyes iskolák, városok még válaszra sem méltatták levelem, természetesen ebbe belejárt az „posta ördöge” is. (Itt említeném Kolozsvárt, Szatmárnémetit, Zilahot, Nagyenyedet.) Az is igaz, hogy az érdeklődés sokkal nagyobb lett volna, ha sikerül kész példányokat küldeni iskoláinkba, ekkor azonban még egy iskolai évet késett volna könyvünk „bevetése”.

Hiszük, hogy egy hasznos segédeszköz adunk kollégáink és diákjaink kezébe, de azt is, hogy a beérkezett kritikai megjegyzések figyelembevételével könyvünk sokat nyerhet. Főleg ezért szeretnénk, hogy minél nagyobb számú magyar tannyelvű iskola kapcsolódjon be ebbe a kísérletbe, amely példaértékű lehetne más alternatív tankönyvek megírásánál is.

Egy iskolai év elégséges ahhoz, hogy felfedezzük egy kísérleti tankönyv előnyeit és főbb hibáit, hiányosságait.

Türelmetlenül várjuk kollégáink és diákjaink észrevételeit, hogy abban az esetben, ha igény van rá, javított és bővített kiadással jelentkezünk az 1997/98-as iskolai évben.

Nemzetfogalom, érzelmek, értékek

Az alább következők gondja jó ideje rejtőzik a tollam mögött. Hosszasan haboztam, beszéljek-e róluk nyilvánosan: az utóbbi években jó néhány konfliktusba sikerült belekeverednem a közélet mindkét oldalán: kaptam baráti szemrehányásokat és névtelen fenyegető leveleket. Érezhettem magamat túlságosan „konzervatívnak” a baloldalon és túlságosan „liberálisnak” a jobboldalon.

Azokról a politikai értékekről és közösségi érzelmekről szeretnék beszélni, amelyeket tíz esztendővel ezelőtt a Magyar Demokrata Fórum körül gyülekező értelmiségi tábor képviselt. Maradjunk egyelőre az értékeknek. Akkor ezek a politikai és szellemi értékek nemcsak egy hosszú időn át érvényesülő, és a köztudat nagy részébe ivódott hagyományt kívántak folytatni, hanem a nyolcvanas évek végén már elkerülhetetlennek tudott nagy történelmi fordulat igen sok kérdésére is választottak, vagy válaszolni akartak.

Az 1987-es lakitelki tanácskozás nemcsak a magyar társadalom válságára kívánt valamilyen közösen és többoldalú egyetértés nyomán kialakított megoldást találni, hanem a nemzeti lét és a nemzeti identitás válságára is. Ez utóbbi válság joggal töltötte el tenni akarással a magyar értelmiség nagy csoportjait, amelyek éppen ezért fel kívánták mutatni azokat a történelmi, kulturális és erkölcsi értékeket, amelyek érvényesítése által a válság leküzdhetőnek látszott.

A nemzeti fennmaradással és identitással összefüggő értékek közül a legfontosabb akkor természetesen a nemzeti függetlenség maradéktalan helyreállítása volt. Hiszen Magyarország 1987-ben még a roskadozó, de azért még létező szovjet birodalom csatlósországaiként létezett. A nemzeti függetlenség helyreállításának követelményével minden új politikai mozgalom egyetértett, ez nemcsak a lakitelki sátor alatt gyülekező „magyar demokraták” vágya volt. Emellett nemzeti értéket képviselt a magyar kultúra történelmi folyamatossága és az egész magyar „kulturális nemzetre” kiterjedő szolidaritás, amelynek éppen a nyolcvanas évek végén – sok évtizedes bűnös nemtörődömség után és az erdélyi magyarság fokozódó üldöztetése idején – különös nyomatékot kellett kapnia. Lényegében a nemzeti szolidaritás gondolatában is közös álláspontot helyezkedtek a fellépő új demokratikus erők.

Mindezt kiegészítette a mentális zavarok és kollektív frusztrációk orvoslására irányuló törekvés. Ezek a zavarok, például a gyermeknevelés készségének radikális csökkenése, a családok felbomlása, az öngyilkosságok ijesztő gyakorisága, a terjedő alkoholizmus, általában a magyar társadalom azóta is tapasztalható igen rossz egészségi és mentális állapota, ugyanis nem voltak magyarázhatóak pusztán a társadalmi változásokkal, az ipari társadalmakban lejátszódó folyamatokkal.

A magyar társadalom, tapasztalataink szerint, elidegenedett önmagától, elvesztette hagyományait, nem volt jövőképe és a közösséget egyben tartó szellemi, erkölcsi kohéziója. Megoldásra vártak azok a nemzeti „sorskérdések”, amelyekre annak idején Illyés Gyula és Németh László hívta fel a figyelmet, amelyekkel a hetvenes-nyolcvanas évek magyar irodalma olyan kitartóan küszködött.

Ezért szinte általános óhajként jelent meg az a szándék, hogy a kívánatos társadalmi változásoknak egyfelől az európai (nyugati) mintákat követő modernizációt, másfelől a nemzeti szolidaritás és identitás helyreállít-

tását kell szolgálnia. E kettős stratégiát egyik számottevő politikai csoportosulás sem utasította el, és ahogy a nyolcvanas évek végén, sőt az 1990-es választások idején is, érvényesült egyféle „liberális minimum”, érvényben volt egy bizonyos „nemzeti minimum” is. Legfeljebb abban tértek el a vélemények, hogy melyik értékrendnek kell a gyakorlati politika területén prioritást kapnia.

A lakitelki sátor alatt gyülekező értelmiség (és akkor még a résztvevők és felszólalók között volt Konrád György, Lengyel László, Gombár Csaba és Bihari Mihály is) őszintén kívánta a nemzeti élet korábban megszakított folytonosságának helyreállítását, a nemzeti identitás és kultúra megerősítését, a teljes magyarságra kiterjedő szolidaritást. És ugyanakkor kívánta a demokratikus berendezkedést és az európai mintájú modernizációt. Az MDF egy 1988. márciusi nyilatkozatából idézem: „Demokratikus megújulás és nemzeti sorskérdések között nincs fontossági sorrend.”

A nemzeti identitás védelme mindazonáltal nemcsak egy karakteres értékvilág helyreállítását jelentette, hanem bizonyos

érzelmek, lelki készségek és minőségek kinyilvánításának szándékával is együtt járt. A nemzeti hovatartozás nem pusztán adottság, amelyet többnyire (de nem mindig) az határoz meg, hogy valaki melyik országba, milyen nyelvbe és kultúrába születik, nem is csupán értékek és hagyományok tudatos vállalása, hanem a legsajátabb magánérzelmek dolga is.

Nem szokás beszélni erről, vagy ha igen, túlságosan is erős, következképpen nagyrészt hiteltelen retorikával szokás. Mégis ki kell mondani: egy magyar nem tudja megindultság nélkül hallgatni a Himnuszt és a Szózatot, érzelmek fűzik a nemzeti lobogóhoz (amely, hogy Kosztolányira hivatkozzam: „nem bot és vászon”) és a nemzeti címerhez (ezért is volt elfogadhatatlan számunkra mind a Rákosi-féle „szovjetizált”, mind a Kádár-féle „magyarosított” változat), egy-egy irodalmi, képzőművészeti vagy zenei alkotáshoz, a magyar történelem patinás színhelyeihez, mondjuk Budapest, Pécs, Győr, Debrecen, Szeged, sőt Kolozsvár, Nagyvárad, Pozsony és Kassa belvárosához és még ezernyi más emlékhöz, történelmi

épületekhez, eseményekhez, személyiségekhez, amelyek és akik egyszerre keltik fel az érzelmeket és a nosztalgiát, esetenként a fájdalmas nosztalgiát.

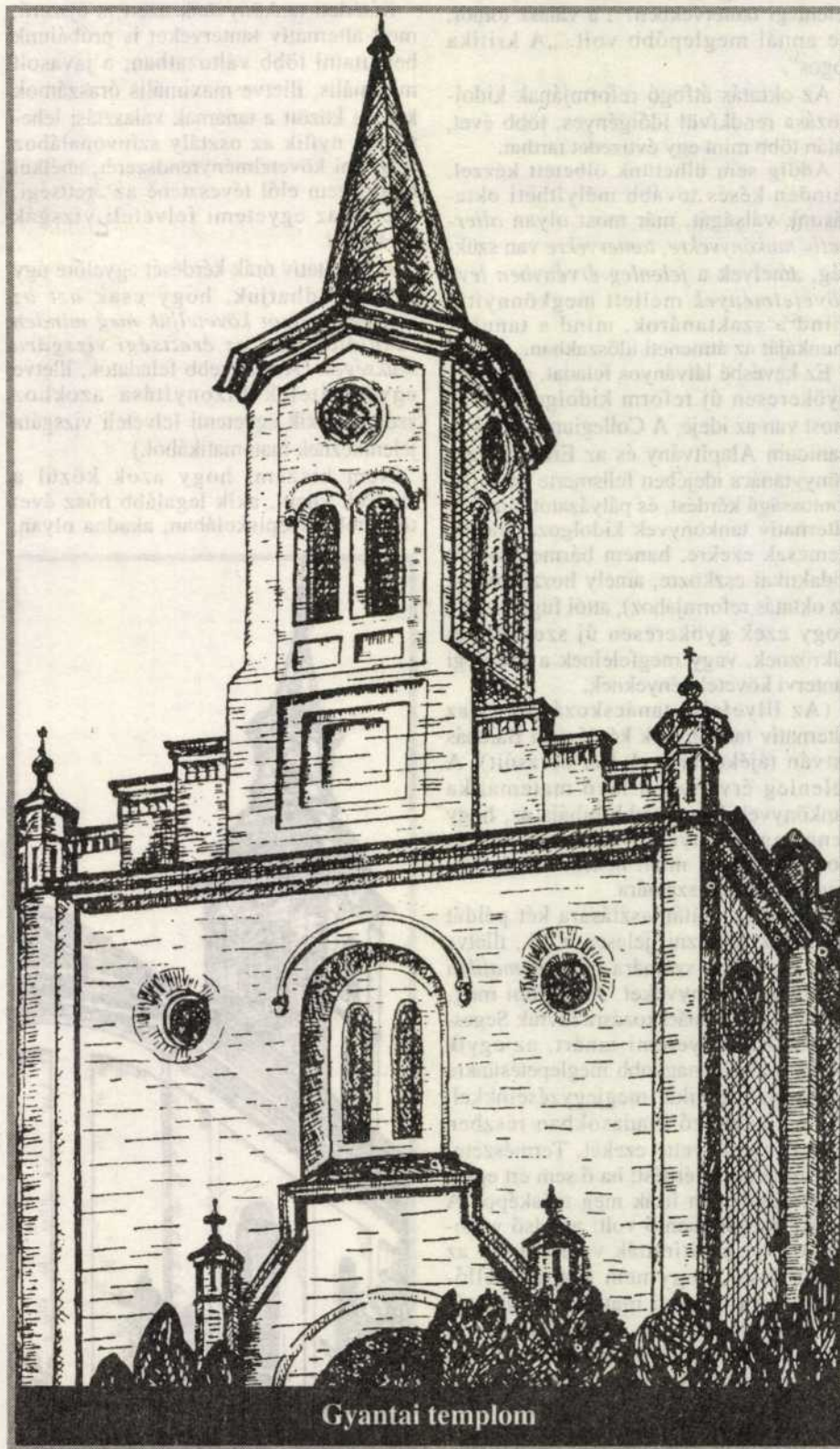
A nemzeti értékrend és a nemzeti érzelmek helyreállításának szándéka, az a kívánság, hogy ezek az értékek és érzelmek a demokráciával és a modernizációval összhangba kerüljenek, sőt ez utóbbiak sikerét segítsék elő, a magyar történelem egy „kegyelmi pillanatának” velejárója volt, s mint ilyen, mára már, sajnos, történelem. Ez az értékvilág ugyanis lassan felörlődött és elmerült a pártpolitikai küzdelmek iszapjában, és alárendelődött a politikai erők hatalommegszerző-hatalommegtartó törekvéseinek. A nemzeti értékrend, amelyet a magyar értelmiség igen befolyásos csoportjai őriztek meg a kommunista párturalom évtizedeiben, a jobbközép erők 1990-es győzelmével hivatalosan irányadó szerepet kapott, a konzervatív kormányzati ciklus folyamán mégis egy végzetes szellemi és erkölcsi erózió áldozata lett. Nem kis részben annak következtében, hogy a hatalomra került politikai elit egy nagy része a nemzeti értékrendnek egyértelműen a két világháború közötti korszak mentalitásának megfelelő értelmezést adott, és ezt az „ideológiai” átszíneződést csak felgyorsították azok a hatalom- és pénzéhes karrieristák, akik 1990 körül tömegesen seregltek az új zászlók köré. A nemzeti értékek elkötelezettjei közül sokan 1992-re már nem azt a Magyarországot látták maguk körül, amely 1987-1989 körül az álmaikban élt, hanem egy korszerűtlennek érzett másikat, amely a húszas és harmincas évek neobarokk légkörét újította fel.

Bekövetkezhett az, hogy úgynevezett konzervatív cikkírók javaslatot tettek annak az egész huszadik századi nemzeti értékrendnek az elutasítására, amelyet Ady Endrétől Bibó Istvánig több nemzedék és több szellemi mozgalom hozott létre, ezzel elutasítva azt az Illyés Gyulát, Németh Lászlót és Bibót követő szellemi orientációt is, amelyet még a lakitelki gyülekezet képviselt. A magyar „nemzeti liberalizmus” nemes történelmi hagyományai így eleve gyanúsakká és használhatatlannak váltak, és mára a politikai paletta jobb oldalán igen kevesen, talán csak Orbán Viktorék és Szabó Ivánék kívánják képviselni ezeket a hagyományokat.

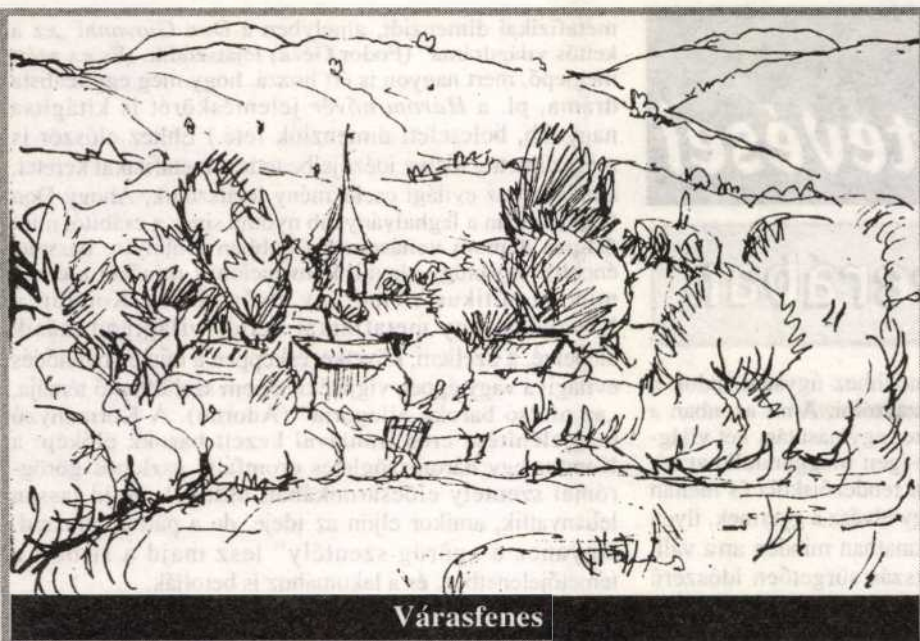
Ugyanakkor a baloldal, a kialakuló politikai küzdelmek hatására a jobboldali radikalizálódás ellenhatásaként, nagyrészt számításain kívül hagyta a nemzeti értékeket és érzelmeket, és kevésbé törődött a nemzeti identitás védelmével és gondozásával. Mintha a nemzeti függetlenség helyreállítását minden további megfontolás nélkül követhette volna az európai integráció. Ennek az integrációnak az elsőrendű érdeke úgy tetszik, maga mögé szorította a nemzeti identitást, a hagyomány és önazonosság védelme mellett magában foglalja az emberi közösségek szabadságának és önazonosságának a hatékony védelmezését is.

A nemzeti értékrend és identitás, hagyomány és szolidaritás védelmének és gondozásának szándéka tulajdonképpen mindegyik parlamenti párt eszméiségében és gyakorlati politikájában megtalálható. A nemzeti folytonosság és a modernizáció két értékvilágának az a természetes harmóniája azonban, amely a nyolcvanas évek végének törekvéseit jellemezte, lényegében meggyengült vagy elveszett.

Talán csak a független értelmiségiek próbálják képviselni ennek a kettős stratégiának fontosságát. A független értelmiségiek: a politikai pártok disszidensei, a közélet családostjait, akik ma nagyrészt elszigetelten tevékenykednek, minthogy a közéletben – premodern módon – ma is uralkodó helyzetben van a pártpolitika. A nemzeti értékeknek az a liberális és európai szellemű képviselője, amely oly jellemző volt Adyra, Babitsra, Illyésre, Bibóra, úgy tetszik, a rendszerváltás szomorú áldozatai közé került. Ezt a képviselőt új életre kellene kelteni, meg kellene erősíteni.

Gyantai templom

Várasfenes

Fodor Sándor

Az olcsó jólétről és a drága nyomorról

Ötven évvel ezelőtt – 1947 nyarán – első egyetemi évem tavaszi vizsgái után, egy hónapig még Kolozsváron maradtam. Szülőföldemen éhínség volt, kíméltem eléggé nehézsorsú szüleimet. Móricz-kollégista társaim közül néhányval (többek között Herédi Gusztávval, Szarvadi Tiborral és Orosz Györggyel) a Dermatagyárba jártunk dolgozni, úgynevezett „külső”, magyarul: napszámos-munkára. Itt ugyanis ebédet adtak, és – ha túlóráztunk – ezt már nem fizették, de vacsorát is kaptunk. A fizetség (a heti) annyi volt, hogy abból vasárnap jóllakhattunk a Széchenyi-téren, Böjthéné bódéjában jó vastag bablevessel, amelyikben füstölt csülök is volt – vagy elmegettünk a Móricz kollégium (a Mátyás-szülőház) szomszédságában lévő „puliszka-lebújba” egy-egy dupla adag tehéntúrós-tejfölös puliszkára.

Egyik vasárnap délután együtt ballagtunk az egyetem utca felé – „látogatóba” készülünk valamelyik temető melletti gyümölcsösbe. Az akkori New-York (Continental) étteremben valami bankett volt. Az óriási ablakokon át bámultuk a válogatott ételekkel-italokkal igencsak gazdagon megteremtett asztalokat. „Istenem – sóhajtottam –, honnan van ezeknek annyi pénzük?!” Orosz Gyurka a vállamra tette a kezét. „Ne hidd. A jólét nem drága. A nyomor, az a drága, az kerül sokba, pajtás.”

Ezt a néhány hónap híján fél évszázados történetet – közlekedési miniszterünk többszöri nyilatkozata, majd a TV 2 január 7-én sugárzott interjúja juttatta eszembe. Arról van szó, hogy a vasút mérhetetlenül (milliárdokat emlegetett, nem is keveset) ráfizetéses – emelni kell a szállítási díjakat. Magyarán: (ismét) drágulnak a vonatjegyek, mégpedig előbb 68- majd néhány hónap múlva újabb 52 százalékkal.

Traian Băsescu miniszter úr okosan, mondhatnám cáfolhatatlanul érvelt, válaszolva a vasút – minden tekintetben – leromlott állapotát. Sajnos azonban engem nem tudott meggyőzni.

Idestova hetvenéves vagyok, de nem emlékszem, hogy – a magamfajta átlagember jövedelméhez képest – olyan drágák lettek volna a vasúti jegyek, mint már most, az áremelés előtt. Értem én: a jegyárakban is Európához kell igazodnunk, mert mit szól, ugye, a megfelelő nemzetközi pénzügyi fórum – de a jövedelmek tekintetében már nem igazodunk. Ezt az oldalát a kérdésnek nem is feszegetem tovább: nem vagyok híve az olcsó demagógiának. Am a vasút reális, igazán nagy jövedelme sehol sem a személyhanem az áruszállításból adódik. A személyszállítás – a legtöbb országban – ráfizetéses: a teherszállítás jövedelme

kompenzálja ezt a veszteséget. Am tovább mennék: a személyszállításból nem azért folyik be – viszonylag – kevés jövedelme a román vasútnak, mert olcsók a jegyek, hanem mert az utasok elég nagy százaléka utazik jegy nélkül. Őszintén szólva bennem is felmerült a gondolat, hogy Csíkba vagy Csíkból Kolozsvárra utaztomba egy kékhajú bankót nyomjak a jegykezelő markába ahelyett, hogy 13 000-ért jegyet vásárolnék, de valami visszatartott – talán az, hogy balszerencsés létemre éppen engem csípnének rajta. Egyébként, nem emlékszem, mikor utaztam úgy, hogy a vasúti kocsiban mindenkinek jegye lett volna.

Tartok tőle, hogy az új emelés nyomán – még kevesebb pénz folyik be a vasúti pénztárakba, mint ahogy a természetellenesen magas adók Magyarországon is inkább a fekete gazdaságot fejlesztették. Az adóbevétel pedig, ami volt, nem a nagypénzüek, hanem a kisjövedelműek nyögtek ki. Félek, hogy nálunk ezek után a vonatokon még kevesebben váltanak majd jegyet és a kezdeti – esetleges – drákói szigorú ellenőrzések okozta elbizonytalanodás után ismét kiépül a korrupciós hálózat, amely lehetővé teszi a „blattolást”. Mert a korrupció felszámolását – a kiváltó

okokon kellene kezdeni. Ezért, ha miniszter úr növelni akarja a személyszállítás jövedelmét, talán az ellenőrzést kellene megreformálnia a vasúton. A jegy nélkül utazók büntetésének legalább a fele illesse meg az ellenőrt, de ez az összeg sose legyen kisebb a jegy árának (legalább) a háromszorosánál. És – lehetőség szerint – legyen fegyveres rendőr minden vonaton – mert olyat is láttam, amikor a jegykezelő bizonyos egyénektől kérni se mert a jegyet: az ellenőr biztonságára is vigyázni kell. Hogy honnan annyi rendőr? Egyszerű: az utóbbi években azokban a falvakban (én székelyföldiekről tudok, de másfelé is bizonyára így van) ahol azelőtt két rendőr (milicista) bőven ellátta a tennivalókat, ma nyolc-tíz lötyög. Vezényeljék át (legalább váltásban) a fölösleget a vasúthoz.

Egyébként – az áremeléssel a tisztességes utast büntetik a szaporodó „blattolókért” – bár ez kétszer is meggondolja ezután, mielőtt vonatra ülne. Így válik majd még ráfizetésesebbé a drága vonatjegy. Az áremelés-adóztatás egy bizonyos mértékig tényleg kiegyensúlyozó hatású lehet, de mértéken felül – nagyon sokba kerülhet. Többre a pazarlásnál is. Mert a nyomor – ahogy Gyurka barátom mondta – igen drága. És mennél mélyebbé válik, annál drágább lesz, annál többre kerül. A szegény államnak – és az ágrólszakadt állampolgárnak egyaránt.

Üzenet az úszó jégtábláról 125.

Jánosházy György

Egy ismeretlen széphez

Csak szépelegjenek, bokázzanak előttem mások: messziről csodálom szépséged, úgy táplálja pókfonálon tengődő életem, mint őszi Nap.

Ne lássam, hogy kaján hétköznapiok csúf árkokkal firkálják össze orcád, s ábrándok böjtje, gond, megannyi kórság senyveszt, mint mázsás béklyó várrabot:

maradj meg pompás és szeplőtelen remeknek, mit se öregség, se rák nem kezd ki, romlás bugyraiba vonva;

trónolj fenségben emlékezetem oltárán, mint középkori barát egében egy Cimabue–Madonna.

Már nem fáj a szerelem

Nekem már rég nem fáj a szerelem, nem ver húsomba kígyómérgű tuskét; nem lettem érzéketlenebb, se büszkébb – de míg förtelmes orvosszereken

tengődöm, üdvöm már nem hajszolom rablott találkán, titkos pázsítágyon, eksztázisok kalandját nem kívánom; a keserű, sötét ránc arcomon

olyan, mint ostromok csipkézte várfal tatárjárásos, perzselt végeken; a szerelem csak virágillatát,

csak lenge árnypépet lophatja át, mely úgy foszlik szét, mint az életem, a legutolsó őszi napsugárral.

Mért mondanám?

Szó nélkül is tudod: szeretlek. Mért mondanám? Ha vén fejemmel megkönyékezek szerelemmel, a gyermekek is kinevetnek.

Mért mondanám? Fülledt díványon nem akarom letépni inged; csak egy simogató tekintet halk, őszi öröme vágyom:

csüggedt lelkembe rejteném el, hogy földerítse melegével, mint bolyhos kis vidám csibe,

s gyöngyfényű lámpással kíséren a végtelen, fekete éjben, ha átlépek a Semmibe.

A budapesti PONT Kiadó új könyvei

- Marie-France Botte *Egy gyermek ára.* Jean-Paul Mari közreműködésével. Fordította Puskás Gyöngyi. Gyermekvédelmi Kiskönyvtár
- Szavai Géza *A hazugság forradalma.* A kisgyermek és a valóság. Lánca, lánca, Eszterlánc sorozat
- Polcz Alaine *A rend és a rendetlenség jelensége az emberi cselekvésben*

A Kriterion Könyvkiadónál megjelent

Szenci Molnár Albert *Psalterium Ungaricum.* Molnár Szabolcs gondozásában

Egy szoknyavadász csínytevései

A Don Giovanni a Román Operában

„Az opera előadása egyébként igen nehéz feladat” – írta a Prágai Főpostahivatali Újság 1787. november 3-án, néhány nappal Mozart *Don Giovanni*-jának bemutatója után (október 29.) Hogy a remekmű hangzó részének megszólaltatására gondolt-e a hírnemű elsősorban? (a prágai bemutatót a zeneszerző vezényelt, de nem minden énekes tudott megbirkózni a szólamával) vagy pedig az opera rendkívüli jelentés- és konfliktusrendszerére, akár ösztönösen is? („hozzáértők és muzsikusok véleménye szerint Prágában soha eddig nem adtak elő ehhez hasonlót”). Ki tudja. De kétszáz év múltán, jóllehet zene-tudósok, esztéták és szépírók seregét foglalkoztatta közben a zenemű világa, a talányos és kimeríthetetlen remekmű ma sem értelmezhető egykönnyen és csalhatatlanul.

Ez a Mozart-opera nem egy a többi közül, de mind közül azért (is) kivételes, mert miként azt már Kierkegaard írta vala bölcsen, Mozart olyan témára talált a Don Juan-eszmében és az ezt megszemélyesítő archetípusban (az érzéki zsenialitás mint csábítóerő), amely a legteljesebb mértékben zenei jellegű („tovaszárgul, elzúg előtünk... és hirtelen továtúnik, miként a zene...”). És rátapintott egyúttal egy olyan antinómiára, érzéki és morális ellentétre, amelynek feloldása a keresztény hitvilág körén túl éppen a felvilágosodás korában vált kérdéssé, a legújabb kor felé mutató tünet érvényű jelzéssel. A tájékozatlan hallgató-néző, vagy aki nem merül el alaposabban a mű tanulmányozásában, talán észre sem veszi ezt a feloldhatatlan ellentétet, csapdába ejti Mozart zenéjének páratlan, érzéki szépsége és klasszikus harmóniája, de a szakadék megvan és át nem hidalható; alapvetően fontos, amit erről Balassa Péter mond: „a *Don Giovanni* az az alapmű az egész újkori és modern európai kultúra megértéséhez, amelyik a világ törését, szakadtságát tematizálja”; hozzátesszi: „a világ törésének a megkomponálása még nem a mű törése.” És tovább: „A démon szolgálatra szorítása, szolgálatba állítása egyedül és kizárólag a művészet, az alkotás pillanatára lehetséges.” A Don Juan–Faust párhuzamra csak futólag emlékeztetve, a gondolat kimondva–kimondatlanul visszatérő téma a modern művészetben–irodalomban (a legjellemzőbben talán Thomas Mann-nál, és nemcsak a *Doktor Faustus*-ban).

Egy ilyen alapművel nem lehet elszalasztani a (ritka) találkozást, kivált akkor nem, ha olyan nagy tehetségű rendező vállalkozott a színpadra állítására, mint Alexandru Darie, akinek a *Téli regéje*, *Három nővére* vagy *Julius Caesar*-ja (mindegyikről írtam az előadások idején), de különösen a Csehov iskolapéldája volt a „zenei”, a polifonikus szerkesztésnek; az előadások eszmegazdagsága és a rendező eredeti látásmódja talán mindenkinél inkább figyelmébe ajánlhatta a meghívóknak, a bukaresti opera művészeti vezetőinek, akik kénytelenek voltak belátni, hogy az intézmény, miként a műfaj világviszonylatban, sürgős megújulásra szorul az előadások látható részében (bár zeneileg is), mert a fáradt, formailag kiüresedett, néha muzeális operaesték nem érdeklék a közönséget. Megjegyzem, hogy a meghívás még régebben történt, a *Don Giovanni* bemutatója idestova két éve volt, az Andrei Șerban rendezte *Oedipe*-vel nagyjából egyidőben, de az opera annyit turnézott közben külföldön, hogy az előadás hosszú időre eltűnt a bukaresti színpadról. Most végre látni lehetett.

Hogy mindjárt a közepébe vágjak: köztudomású, hogy világszerte nagy színházi rendezők „vették kézbe az opera sorsát”, szinte nincs olyan világhíresség, aki újabban ne próbálkozott volna operarendezéssel. Hol sikerrel, hol sikertelenül. Persze, nehéz erről innen bármit is mondani, de amit filmen vagy felvételtől láttam, az roppant meggyőző volt, s az opera jövőjét illetően is több mint biztató. (Homályosan emlékszem a budapesti *Filmvilág* egy kb. tíz év előtti, operafilmekkel foglalkozó számának címlapjára, amelyen ez állt: *A jövő zenéje*.) Jó volna tudni, milyen zenei előképzettséggel vágott neki Visconti, Zeffirelli, Brook, Losey, Bergman stb. az operarendezésnek. Vagy például Patrice Chéreau a *Ring*-nek, amellyel akkora botrányt okozott Bayreuthban; s hogy utóbb befogadták a Wagner-szentélybe, az csak az idők változását jelzi-e vagy időközben a rendező is jobban „beletanult” a munkába? Meg aztán nagyon fontos körülmény, nemcsak a hangzás, hanem a megjelenítés, tehát a rendezői munka szempontjából is, hogy ki áll a karmesteri emelvényen. Patrice Chéreau mellett Boulez

állt Bayreuthban... De hát mindehhez úgysem tudok a tárgy kellő ismerete nélkül hozzászólni. Amit azonban a bukaresti operában láttam, kétszer egymásután, két világszínvonalú rendezőtől, az igen-igen meggondolkozató. Hihetetlen, hogy a kiváló román rendezőiskola és méltán világhírű énekesképzés között így elvész a gyermek, ilyen unalmas az opera. Ebben a pillanatban minden arra vall, hogy nem is lehet az operajátszás sürgetően időszerű reformját ilyen alkalmi felkérésekkel megoldani. Azt hiszem, két irányú „elmozdulásra” (divatszó) van végül is szükség: közeledésre a színi- és zeneakadémiák között (Bukarestben, de Kolozsváron is!), ugyanakkor bizonyos szakosodásra, magyarán: külön operarendezői szakra, amely az elvárható szemléletváltást is magával hozza. Hogy mit értek ezen? Egy példa: anélkül, hogy visszatérnék Andrei Șerban *Oedipe*-jére, nehezen lehet elfelejteni, ahogy a mű zenei anyagával, tehát a művel magával bánt: „politikai színházának” harsány és merészen önálló látványelemei tökéletesen elnyomták a zenét, a szereplők mikrofonba énekeltek stb., miután még a próbák elején egy sajtóértekezleten formás kis előadásban fejtette ki, hogy milyen könnyű dolga is van egy operarendezőnek, hiszen minden benne van a zenében, csak ki kell olvasni belőle!

Darie Mozart-rendezése előtt csaknem értetlenül állok. Tévedés ne essék: nem kötelező a kierkegaard-i értelmezést „színpadra vinni”, bár őszintén szólva megkerülni is nehéz. De egy biztos, valamit közölni kell a kivételesen gazdag értelmű remekművel. Már a bemutató után elhangzott egy zenekritikus szájából (a tévében), hogy ez a Don Giovanni, aki Darie színpadán szédíti a nőket, csak egy kültelki Donzsuan, de azt hiszem, az előadás szereplői ezen időközben „segítettek”. Sever Barnea a címszerepben (férfias, erőteljes, ha nem is olyan csábító, érzéki szépségű hang, amilyen egy Dietrich Fischer-Dieskau vagy Eberhard Wächter baritonja volt, úgy értem, nem az a típus, itt-ott egy kicsit darabos is, de a jó hang adottságokhoz kitűnő megjelenés, friss alakító-készség, felszabadult színpadi jelenlét) most már elegáns hódító és kedves csibész. Csakhát a lehető legáltalánosabb vígjátéki hőst formáz, akármilyen „velencei ifjúknak” megfelelne egy Goldoni-darabban vagy ehhez hasonlóban. És ezzel helyben is vagyunk, tudniillik a rendezőnek két eredeti vagy ahogy ő maga nevezi, „eretnek” ötlete volt: időben Mozart korába, térben egy Velencének is nézhető Amszterdamba (miért?) helyezte a cselekményt, amiből egyetlen dolog következik, az, hogy Donna Elvirát gondolán vontatják be a színpadra, más semmi.

Persze értem én, az elv az lehetett, hogy dinamikus, mozgalmassá, és színszerűvé kell tenni az előadást. Evégből már a nyitány alatt kigyúl a palotaterem nagy méretű leeresztett csillára, füst gomolyog a színpad fölött, a zenekari árkon át, a nézőtérig. De ennek sincs jelentősége, mert mint látni fogjuk, Don Giovanni végül nem a pokol nyeli el, büntetése nagyon is evilági. A karmester (Lucian Anca) és a zenekar pedig nem zavartatja magát, meglehetősen álmosan-laposan intonálja a lassú bevezetőt (borzongató zenei előképe a második finále kozmikus összecsapásának), de a fürge, gyöngyöző *allegro* sem az igazi: úgy látszik, a zenekarban kell kezdeni a reformot; majd dörgés-villámlás következik, alig hallani tőle a Mozart-muzsikát (!) elered az eső, Leporello esernyővel caplat be és sokáig rázza, mielőtt rázendítene a Bevezetésre. A kis realista játék csak fölösleges, a néző legyint rá magában, a következő jelenetek alatt aztán csak bámul, mi is ez, amit lát? Hogy Donna Anna engedett volna a csábításnak vagy ha nem, hát megperzselte a tüze és bosszúvágyában voltaképpen az elfojtott szenvedély tombol, mert szerelmes apja gyilkosába: ennek a változatnak egész kis irodalma van, esküdtek rá a romantikusok és a pszichoanalitikusok, de még Jean-Pierre Ponnelle is így állította be; tekintélyes zene-tudósok szerint ha Mozart valami ilyesmire akart volna célozni, akkor megtalálta volna a módját, hogy muzsikájával akár ellentmondjon a libretto szavainak vagy a szöveg mögé világítson, ám ennek nyoma sincs Donna Anna zeneileg megrajzolt képében. De kicsoda kétkezes „demitizálás” (vagy filmidézés?) az, hogy Donna Anna hálóingben és nappali kivilágításban (?) randevúzik a kertben azzal a 18. századi szalonfiúval, aki ebben az előadásban Don Giovanni-ként megjelenik.

Darie teljesen megszüntette (talán föl sem ismerte) a

metafizikai dimenziót, amelyben a *Don Giovanni* „ez a kettős világdráma” (Fodor Géza) lejátszódik. (És ez azért meglepő, mert nagyon is ért hozzá, hogy még egy realista dráma, pl. a *Három nővér* jelentéskörét is kitágítsa nagyobb, bölcséleti dimenziók felé.) Ehhez először is megszüntette, illetve időzjelbe tette a metafizikai keretet, amelyben az evilági cselekmény lejátszódik. Ahogy Don Giovanniban a leghalványabb nyoma sincs a csábító, mint őstípus démoni vonásainak (újabban többnyire basszus éneki), ugyanúgy elavult konvenciónak minősül a darab minden mitikus eleme, így elsősorban a Komtur, a Kövendég, egy metafizikai kettős világrend másik alapelve, a Szellem, következképpen a bűn és bűnhődés evilágivá vagy éppen vígjátékivá nem szelídíthető témája, „az utolsó barokk allegória” (Adorno). A Kormányzó megjelenítése erős ironiával kezelt barokk élőkép: a Komtur egy háromszögletes oromfalú, oszlopos görög-római szentély előcsarnokában üldögél, majd lassan lehanyatlik, amikor eljön az ideje, de a párbaj elmarad. Ugyanez a „görög szentély” lesz majd a sírbolt a temetőjelenetben, és a lakomához is betolják.

Általában a díszleteket szorgalmasan tologatják, lehetőleg a zárt számok, az áriák alatt, mivelhogy azok statikusak, ez is a rendezés egyik alapelve. Ezúttal Maria Miu, a rendező állandó munkatársa sem volt a helyzet magaslatán; a mozgatható díszletelemekben nincs fantázia, meglehetősen idomtalan mértani, illetve építészeti idomok és attól sem lesznek színszerűbbek, hogy folyton tologatják őket a díszletmunkások (miközben kínosan lötyög rajtuk a vászon a silány és slendrián kivitelezés következtében). Arról nem is beszélve, mennyire elvonja a figyelmet a zenéről az, ha Donna Elvira II. felvonásbeli áriája („Mi tradi”) alatt betolják nekünk a temetőkeretet vagy Donna Anna szép kantilénájára („Non mi dir”) becsikorog a következő jelenet terített asztala a műanyag süttekkel és gyümölcsökkel. Holott ezek az áriák drámaiak vagy líraiak, csak statikusnak nem nevezhetők. Hát még az együttesek, a híres négyes és hatos, a két finálé! A mű egyik értő elemzője (Spike Hughes) írja: „Mozart mindenkinél inkább tudta, hogy a zene olyasmire képes, amire a dráma nem: egyidejűleg több nézőpontot bemutatni.” Darie, aki prózai színpadon nagyszerűen ért ahhoz, hogy drámai helyzetbe hozza a szereplőket, itt ezt meg sem kísérelte, vagy ami valószínűbb: a füle ki sem érezte a helyzetet a partitúrából: a szereplők csak állnak a színpadon karéjban és énekelnek.

Ki-i tehetsége és tudása szerint. A legjobban Iulia Isaiev Donna Annája tetszett. Szép, „gyöngéd” és meleg, hajlékony hang, minden regiszterben biztos. Nem olyan viharzó szenvedélyű hősnőt alakít, mint amelyet Anna Tomova-Sintowától hallok, ha fölteszem a Karajan vezényletével készült felvételt (és ha a fülem nem csal, mert csak szalagon van, látni is kellett volna), de olyat, aki mélyen és hevesen átérzi, hogy lelki épségét érinti mindaz, ami történt, és soha sem lehet már az Don Ottavio oldalán, aki volt és aki lehetett volna. Az alap éppen annyira marad rejtélyes, amennyire a szerep megkívánja és az előadás lehetővé teszi. Dorina Čeșei mint Donna Elvira inkább csak jól énekel, de alakításából (talán hangjából is) hiányzik az a gazdag és színes kifejezőerő, amely ebből a vonzó nőies és éppen nőiességében szüntelenül megsértett asszonyból többet is meg tudna mutatni, mint a duzzogó féltékenységet. A még egészen fiatal Ana-Camelia Ștefănescu könnyed és tiszta hangú Zerlinája több mint ígér. (Ami az énekes teljesítményt illeti. Az alakítás? Előbb a Masetto hátán lovagol, aztán előről is nyeregbe veti magát, egyszóval – mit lehet erről mondani?) Gabriel Cate (Don Ottavio) és Valentin Vasiliu (Masetto) még nem elég érett partnerek. Dan Zancu (Kormányzó) hangja üresen kong, magnóról, nincs benne semmi félelmetes, úgyhogy teljesen „megfelel a koncepciónak”. Pompei Hărășteanu az előadás rangidős szereplője, ismert kiváló hangbeli adottságával és énektudásával, Leporellóként színes és mulatságos szolgálja egy olyan Don Giovanninak, amelyet ez az előadás a középpontba állított. Ha a főhős csak egy kicsit is – nem démonikusabb, csak gonoszabb („un grand seigneur méchant homme” – mondja róla Sganarelle Molière-nél), akkor Leporello sem engedhetné meg magának, hogy a Regiszter-ária végén – lecsokolja Elvirát, ha százszor lerázta is a nőt a gazdája.

Az opera előadástörténetében számtalanszor volt vitás kérdés a második felvonás fináléja „a két démon”, Giovanni és a Kormányzó összecsapása után. Minthogy Darie a metafizikai dimenziót megszüntette és Don Giovanniban legfeljebb valamiféle nonkonformistát lát, de annál jóval kevesebbet, mint akit Hanuszkiewicz ábrázolt Molière *Don Juan*-jában, a kérdés mindenképpen fölöslegessé válik. A kószobor érintése és a pokolraszállás itt elmarad, Don Giovanni fölött a társadalom ítélkezik: megtapossák, körülbelül úgy, mint a gülleni polgárok Illt *Az öreg hölgy látogatásában* (és ezt más előadásban is láttuk már egy párszor), majd ugyanazok a derék filiszterek derűsen és vidáman eléneklik a záró szextettet.

Aszimmetrikus játékok

Állítólag nem árt, ha az ismeretterjesztő publicista meg is érti azt, amiről ír, amit másokkal meg akar értetni. Az 1996-os közgazdasági Nobel-díjjal ez nem is olyan könnyű. Hiszen íme, a HVG is mit ír: „... némileg meglepő, hogy magyar egyetemi és kutatóintézeti körökben néhány napos keresgélés után sem sikerült olyan eleven embert fellelni, aki ismerné az új közgazdasági Nobel-díjasok bármelyikének munkáit” (Makara Klára: **Aki érti, adja át!, Heti Világgazdaság, 1996/42. szám**).

Az akadémiai indoklás szerint a két, egymástól függetlenül dolgozó közgazdász az idén az 1,2 millió dolláros díjat azért kapta, mert „alapvetően hozzájárult az aszimmetrikus információ alapján történő ösztönzés közgazdasági elméletének kidolgozásához”. Itt – mint meg fogjuk látni – az „aszimmetrikus információ”, e rejtélyesen hangzó tudományos kifejezés nem többet (igaz, kevesebbet sem) jelent, mint azt, hogy a gazdaság irányítóinak gyakran a titkolózás, félrevezetés, blöff és hazudozás által összekuszált helyzetben kell helyesen dönteniük. Ez azt sugallja, hogy az idézett díj matematikája nem csak, vagy nem is annyira az ökonometria felhasználta globális analízis és differenciátopológia, hanem inkább a döntéelmélet alapján álló játékelmélet.

William Vickrey kanadai születésű, de szinte egész életében a New York-i Columbia Egyetemen működő professzor a Nobel-díj elnyeréséről szóló hír vételeit követően alig néhány nappal 82 éves korában autójában szívrohamot kapott és elhunyt. Mégis szerencsésnek mondható (s még inkább az örököse), hiszen Nobel-díjat csak élő tudósoknak lehet adományozni.

James A. Mirrlees már jó néhány éve a díjra javasoltak listáján volt. Skóciában született, 60 éves, Cambridge-ben professzor (volt Oxfordban is).

Vickrey olyan helyzetre dolgozott ki matematikai modellt, amelyben a résztvevőknek úgy kell minél nagyobb nyereségre törekedniük, hogy a többi résztvevő várható magatartásáról csak korlátozott és bizonytalan igazságtartalmú („aszimmetrikus”) információik vannak. Átvitt értelemben, általánosítva, Vickrey ezt a folyamatot árverésnek nevezte, ahol is a licit során a játékosoknak korlátozott mennyiségű pénz áll rendelkezésükre, és csak feltételezéseik lehetnek arról, hogy a versenytársaknak mennyit ér meg a kiáltott dolog. Az árverés matematikai modellje a gazdasági élet – a szabadpiaci versengés – számos helyzetében alkalmazható, hiszen a szereplők a leggyakrabban félre akarják vezetni egymást, és a birtokukba került információkhoz igazítják a stratégiájukat. (Ilyenkor a leggyakrabban túl is biztosítják magukat, ezért döntéseikkel az eredményt nem az elméletileg lehetséges legkisebb ráfordítással érik el.) Hogy ez az elvont modell – melynek matematikájáról (mint nyíltan bevallottuk) mit sem tudunk – mennyire hatékonyan figyelembe tudja venni a való élet realitásait, az bizonyítja, hogy sikeresen alkalmazták például egy bank és adósainak kapcsolatára: abból kiindulva, hogy amikor a bank hitelez, nem tudhatja, hogy ügyfeleinek a jövőben lesz-e a törlesztéshez elégséges jövedelmük. Hasonlóképpen, működőnek bizonyult a modell akkor is, amikor a biztosítótársaságok tevékenységének optimalizálására, vagy pedig a részvénytársaságok tulajdonosi érdekvizonyainak feltérképezésére használták fel.

Mirrlees – huszonöt év múlva – Vickreynek ezt a negyvenes évek végén felállított maximális hatékonyságú árverési modelljét dolgozta tovább az úgynevezett optimális jövedelemadó-rendszer létrehozására. A kérdés még nagyon sok helyen megoldatlan, és például nálunk, Romániában is felmerült az elmúlt hetekben: hogyan tudná a kormányzat (az „állam”) elérni, hogy a lehető legtöbb bevételt seperje be úgy, hogy az elvonás közben ne vezessen az adózók teljesítmény-visszafogásához.

A HVG idézett cikkéből kiderül, hogy Vickrey az utóbbi időben több írást közölt arról, miként lehetne a költségvetési deficit vállalásával – és megfelelő adópolitika mellett – csökkenteni a munkanélküliséget. Egy eszményi társadalomban a munkanélküliség elleni biztosítás –, amelyet valaki akkor kap kézhez, ha elveszíti állását – a munkáltatók számára is, az „állam” számára is biztosítja, hogy ne legyen munkanélküliség.

Igen ám, de közbelép egy jelenség, ahhoz hasonló, mint az autóbiztosítások esetében: ha mindenki biztosítást köt autója ellopása ellen, kevésbé vigyáz a kocsijára – információ hiányában a biztosító lecsökkenti a biztosítás árát (egyfelől, hogy ne fizessen ő túl sokat, másfelől, hogy az autótulajdonosok vigyázzanak jobban). Ugyanígy, a munkanélküliség elleni biztosítások, ha túl vonzóak, oda vezethetnek, hogy egyesek szándékosan „elvesztik” állásukat, vagy pedig nem keresnek új munkahelyet, ha a régiből menesztették őket. A kormányok nem rendelkezhetnek a szükséges információval mindezekről, ezért a legtöbb országban azt a megoldást választják, hogy a volt alkalmazottaknak csak a fizetésnek megfelelő összeg egy részét és azt is csak bizonyos ideig folyósítják, segélyként.

Mindezek tipikus döntéelméleti dilemmák, olyanok, aminőkre Neumann János, minden idők legzseniálisabb koponyáinak egyike a játékelméletet kidolgozta. A játékelmélet a közgazdaságtanban – és nem csak ott – ragyogó karriert futott be. A gazdaságban óhatatlanul megjelennek olyan értékek, amelyek létrehozása az „árverések” résztvevőinek nem érdeke. (Samuelson és Nordhaus hatalmas ívű közgazdaságtan-tankönyvében,

A Svéd Bank igazgatósága 1968-ban – a pénzügyi fennállásának háromszázadik évfordulóján – úgy döntött, hogy a közgazdaságtani tudományok terén elért nagy jelentőségű eredmények elismerésére díjat alapít a Nobel-díjak keretében. A Nobel Alapítvány elfogadta a javaslatot. A díj hivatalos neve: „A Svéd Bank Közgazdasági Tudományos Díja Alfred Nobel emlékére”. A Svéd Királyi Tudományos Akadémia ítéli oda.

- Az eddigi díjazottak:**
- 1969 Ragnar Frisch és Jan Tinbergen (norvég, illetve holland)
 - 1970 Paul A. Samuelson (amerikai)
 - 1971 Simon Kuznets (amerikai)
 - 1972 Kenneth J. Arrow és Sir John R. Hicks (amerikai, illetve brit)
 - 1973 Wassily Leontief (amerikai)
 - 1974 Gunnar Myrdal és Friedrich A. von Hayek (svéd, illetve brit)
 - 1975 Leonid Vitaljevics Kantorovics és Tjalling C. Koopmans (szovjet, illetve amerikai)
 - 1976 Milton Friedman (amerikai)
 - 1977 Bertil Ohlin és James E. Meade (svéd, illetve brit)
 - 1978 Herbert A. Simon (amerikai)
 - 1979 Sir Arthur Lewis és Theodore W. Schultz (brit, illetve amerikai)
 - 1980 Lawrence R. Klein (amerikai)
 - 1981 James Tobin (amerikai)
 - 1982 George J. Stigler (amerikai)
 - 1983 Gerard Debreu (amerikai)
 - 1984 Sir Richard Stone (brit)
 - 1985 Franco Modigliani (amerikai)
 - 1986 James M. Buchanan Jr. (amerikai)
 - 1987 Robert M. Solow (amerikai)
 - 1988 Maurice Allais (francia)
 - 1989 Trygve Haavelmo (norvég)
 - 1990 Merton M. Miller, William F. Sharpe és Harry M. Markowitz (amerikaiak)
 - 1991 Ronald H. Coase (brit)
 - 1992 Gary S. Becker (amerikai)
 - 1993 Robert W. Fogel és Norton C. Douglas (amerikaiak)
 - 1994 John F. Nash, John Harsanyi és Reinhard Selten (amerikaiak, illetve német)
 - 1995 Robert E. Lucas Jr. (amerikai)
 - 1996 James A. Mirrlees (brit) és William Vickrey (amerikai)

Összesítve: a huszonnyolc alkalommal kiosztott Nobel-díjból eddig negyvenen részesültek, nemzetek szerinti megoszlásban 25 amerikai, 7 brit, 2 norvég, 2 svéd, egy-egy francia, holland, német és szovjet.

amely magyarul is megjelent, az iskolák, a kórházak, a belső rend fenntartása mellett ennek szép példája a világítótoronyok szükségessége, ezek életüket és hajórakományokat óvnak meg, de fényük a leghatékonyabban díjkifizetés nélkül szolgáltatható, hiszen igénybevételük nem bizonyítható.) Az ilyen értékek nélkül a gazdaság nem működhet – a féktelen tiszta szabad verseny ma már ugyanúgy sehol sem cikk, mint a tervutasításos szocialista rendszer –, ezért alakult ki (a céltalan evolúció révén) az a célirányos racionalitás, amit a közgazdaságtan talán legalapvetőbb alkotásá-

Közgazdasági Nobel-díj 1996

William Vickrey

James A. Mirrlees

ban, **A nemzetek gazdagságában Adam Smith láthatatlan kéznek nevez.**

Adam Smith a szabad verseny profétájává vált. Neumann János tétele, illetve annak többszemélyes játékokra történt általánosítása alátámasztotta Adam Smith meglátásait, nevezetesen, hogy a racionalitási elv, amely szerint minden játékos a saját önző érdekét képviseli és ezt tételezi fel a versenytársairól is, az egész játékban stabil, tartós egyensúlyt eredményezhet. A tényleges modern piacokon adódó helyzetekre Kenneth Arrow és Gerald Debreu általánosította Neumann tételét: meglehetősen általános feltételek mellett létrejöhet a gazdaságnak olyan egyensúlyi állapota (az úgynevezett Nash-egyensúly), amikor senki sem tudja a saját hasznát egyoldalúan növelni. Az Arrow-Debreu-tétel (az általános egyensúlyelmélet) a közgazdaságtudomány fontos elemzési eszköze lett, és az egyik leglátványosabb Nobel-díjas munka.

Tipikusan játékelméleti stratégiát érvényesít Vickrey egyik – utóbb róla magáról elnevezett – megoldása, amely abból indul ki, hogy egy versenytárgyaláson a résztvevők nem ismerik egymás ajánlatait (de bundázás sincs ám!). Vickrey zseniális javaslata az volt, hogy az üzletet valóban a legmagasabb ajánlatot tevő fél kapja, de kifizetnie csak a második legnagyobb árat kelljen. Belátható, hogy ez serkenti a licitálást. A módszert sikerrel alkalmazzák állami kötvénykibocsátásoknál és sugárzási hullámsávok engedélyének odaítélésekor.

Érdekes vonása az aszimmetrikus információk közgazdaságtani elméletének, hogy a hiányzó információt, kompromisszumosan, adminisztratív beavatkozással ellensúlyozza. A menedzser jutalma például arányos kell hogy legyen a cég által elért eredményekkel, hiszen az állandó fizetés nem elég serkentő, nem kompenzálja a kockázatot, kompetenciáját a hiányzó információk áthidalásában.

A közgazdászok feladata, hogy megmagyarázzák, milyen óriási szerepet játszik az információ napjaink gazdasági folyamataiban, amelyeket magas fokú technicizáltság és komplexitás jellemez. Vickrey és Mirrlees dolgozatai, mint a **Business Week** írja, alapkövei a jövő közgazdaságtanának.

Adórendszer, pénzügyek, biztosítás, bankhitel, munkanélküliség, privatizáció – nap mint nap halljuk ezeket a fogalmakat. A fenti ismertetést olvasva bizonyára több olvasónak eszébe jutott, hogy milyen jó volna a legfrissebb közgazdasági elméleteket Romániában is alkalmazni. Minden bizonnyal így is van. A két kiváló tudós munkásságának szóló minden laikus elismerésünk ellenére azonban hozzá kell tennünk: a román gazdaság talpraállításának problémája pillanatnyilag elsősorban politikai döntés kérdése. Mert amúgy ez a szegény gazdaság olyan, mint az a bizonyos orvosi ló, amelyen az összes elképzelhető és el nem képzelhető betegséget tanulmányozni lehet – persze, hogy ilyen helyzetben minden gyógy-mód szükségesnek tetszik.

Befejezésül idézzük Vickrey sóhaját talán utolsó sajtónyilatkozatából: „Bárcsak a politikusok egy kicsit is jobban megértenék a makrogazdaságot!”

Bodó Barna

Nacionalizmus és identitás

Kötelező-e, hogy az ezredvég nagy kérdéseit – például: mit kezdjenek egymással a poszttotalitarista térség politikai korából szabaduló országai a feltörő nacionalizmus és az integrációs igyekezet újszerű harapójában – semlegesnek mondott, kívülálló nemzetközi hatalmi struktúra bevonásával próbálják megválaszolni és rendezni?

Vannak-e Japánnak Közép-Kelet-Európában térségi érdekei?

E kérdések Mariánké Lázneban jutottak az eszembe, egy tanácskozáson, amelyet november elején szervezett a cseh Közép-Európa Intézet, egy japán alapítvány anyagi támogatásával. Mit keres(het) a nagyhatalom Japán egy ilyen rendezvényen? Indokolt a kérdés még akkor is, ha nem feledjük: tudományos tanácskozássra került sor és nem politikai egyeztetésre. Közép-Kelet-Európában a térségi nacionalizmusok még sok fejtörést fognak okozni, még akkor is, ha a jugoszláv utódállamok kérdéseitől – némileg eltérő jellegük és bonyolultabb voltak miatt – eltekintünk. A feszültség mindaddig fennmarad, míg az egyetlen hatékony – vagyis a parlamenti vetéscsörgő szempontjából eredményes – politikai retorika a nemzeti érdekek mindenekfeletti hangsúlyozása lesz.

November elején négy napon át a nemzeti identitás és térségi együttműködés témakörében folyt a higgadt – a sajtó nyilvánosságát mellőző – párbeszéd, a hosszúra nyúlt őszben, az egykori császári fürdőváros, Marienbad egyik kedves városrészében. A résztvevők nagyobb része régi jó ismerősként üdvözölte egymást, ugyanis az első hasonló jellegű tanácskozásra japán kutatók részvételével 1995 őszén Lakiteleken került sor, ahol a szervezés a Magyar Népfőiskolai Társaság, a Lakitelek Alapítvány és a Bibó István Népfőiskolai Alapítvány feladata volt. Az akkori tanácskozás közvetlen előzményei között kell számon tartani, hogy a Chiba Egyetem Kelet-Európai Tanulmányok Intézetének professzora, Shingo Minamizuka és munkatársai egyik kutatási területe a japán-magyar társadalomtörténet összehasonlító elemzése. Rózsa Sándorról *szociális betyár* címmel írt könyvet a magyarul tudó japán professzor, akit érdekel, többek között, Pintea Gligor alakja. E kérdésben szeretne nálunk kutatni. Érdeklődésének személyes indítékain túl figyelemre méltó az, hogy van, aki Japánban kelet-európai tematikára hajlandó pénzt fordítani.

1995-ben a korszakváltás, az átmenet volt a tanácskozás témája, a marienbadi találkozó ebből a nagy kérdésgyűjtésből egy szűkebb pázmát emelt ki. Már amennyire egyetlen szűk témakörnek tekinthető az identitás és térségi együttműködés Közép-Kelet-Európában. Minamizuka professzor bevezető előadásában általánosan tárgyalta az identitás fogalmát, korunk térségi jellemzőjének az „öntudatlan identitástól” a „tudatos identitás” felé való mozgást jelölve meg. Ma nincs identitást meghatározó szerepe annak, hogy valaki szocialista avagy antiszocialista, bár 1989 előtt ez döntő jelentőségű volt. Keresés folyik, a leggyakrabban belépő új identitások – a nemzeti és a vallási – a lakosság számára alig jelentenek megoldást, a nacionalizmus a helyi társadalom szintjén kényes kérdés. A korábbi identitásformák mellett újabbak után kell nézni, a japán professzor szerint, ilyenek lehetnek a helyi identitás különböző válfajai, a regionális, a gazdasági identitás, a munkahelyi, a nemhez kapcsolódó, a zöld identitás meg a globális. Már a felsorolás is sejteti, ebből a „kínálatból” a

választás nem kizárásos alapon történik, multiidentitások vannak születőben.

A lengyel Andrzej Nowak a nemzeti identitás kérdését a civilizációk ütközésének kontextusában vizsgálta. Térségünk, bizonyíthatóan, civilizációs határ, amit nem csupán eszme- és politikátörténeti érvek támasztanak alá, sokkal inkább a kétszeres „poszt” – a poszttotalitarizmus és posztmodernizmus – által kialakított politikai helyzetkép. Ha figyelembe vesszük Samuel Huntington kihívását, aki szerint a jövőben a nemzetközi konfliktusok nem nemzetállamok, hanem civilizációk közöttiek lesznek, akkor a térséget jelentős veszélyzónának kell tartani. A nyugati és keleti kereszténység találkozásánál húzódozó képzeletbeni választóvonal két oldalán fekvő országok szerepe, a huntingtoni értelmezésben, mi lehet? Szabad forgalmat bonyolító hídról kell szólni avagy lórésről, amelyen mindkét oldalról a másikat veszélyeztetik? Az integrációs diskurzusok arra figyelmeztetnek, hogy a határvonal országai veszélyes perifériának számítanak innen is, onnan is. Nyugtalanító, hogy gazdasági szempontból a különbség Nyugat és Kelet között az utóbbi időben nem csökkent, hanem nőtt. Nowak kitért a Közép-Európa fogalom születésére és értelmezésére, hogy dolgozata végén azt vizsgálja, mennyire veszélyes, ahogyan a két „poszt” együttes támadást-intéz mindaz ellen, ami a térség jellegét adja, a sajátos történelmi tapasztalat adta nemzeti identitások ellen. Ezt erősíti társadalomlélektani szempontból a hagyományosnak mondható kelet-európai kisebbségérzet.

Azok a nemzetek, amelyek hagyományait, történelmüket veszítik el, kulturális identitásukat adják fel, nemzeti önazonosságukról mondanak le, figyelmeztet Nowak. Az előadó értékválasztása számunkra kedves lehet, ettől – figyelmeztették a vita során – az alapvető

kérdésre még nincs válasz, mit hozhat a térségre a – civilizációs – ütközőzónaszerep? Két előadó is foglalkozott, áttetelelesen, ezzel a kérdéssel – Kolozsi Béla és alulírott –, következtetésük: a térség országai mintha képtelenek volnának az önálló politizálásra, Moszkva helyett szinte keresték maguknak Brüsszelt és Strasbourgot. Közös térségi stratégia kialakítása helyett nemzetek versenyfutása zajlik. Bírják pedig azok, akiknek a kegyeiért a hajszá folyik. Alapszerződések kötetek, az így produkált dokumentumok semmit meg nem oldanak. Ezt a felek ma éppúgy tudják, mint azon „stabilitás-csinálók”, akik kitalálták. A térség országainak a jövőjét – integráción innen és túl – az fogja meghatározni, képesek lesznek-e közösen feldolgozni a világháborús békecsinálás okozta fájó örökséget, amely hosszú távon az egykori nyertesekből is veszteseket csinált. Nyugat saját szempontjai szerint diktálta a békét, miért cselekedne most másként? Ma már nyilvánvaló, vannak az ütközőzónának az egyes országokat összekötő közös érdekei is, amelyekre nem fordítottak figyelmet.

Karl-Peter Schwarz az osztrák identitás kialakulásáról tartott előadást. A történet huszadik századi, egyre többen érzik és vallják, hogy nemzet az osztrák – a legutóbbi felmérés adatai szerint a lakosság 80 százaléka a tagadók 5 és azok 15 százalékaival szemben, akik úgy vélik, lassan nemzetnek érezheti magát az osztrák. Az utolsó 30 évben történt meg az áttörés, 1964-ben osztrák nemzet létét a lakosság 47 százaléka fogadta el. Az előadó szerint a Bruno Kreisky-éra sikeres bel- és külpolitikája nyomán győződött meg a lakosság jelentős része, hogy van mivel azonosulnia. Az előadó felidézte a nemzeteszmé elméleti pályafutását is, itt csak a végkövetkeztetésként is használható egyik megállapítását idézném: Ubi bene, ibi Austria.

Bohumil Dolezal prágai professzornak az előadása a cseh nemzeti identitásról, sok olyan kérdéstről szólt, amely a térség más nemzetei esetében is jelentkeznek, megfogalmazódnak. Professzortársra, Rudolf Kucera – aki a szervező Közép-Európa Intézet vezetője és egy szamizdatként tíz éve elindított szaklap, a Stredni Evropa, a Közép-Európa szerkesztője – a nemzetállamok és a nemzeti kisebbségek kérdésköréről szólván kifejtette, hogy mindenkinek joga van – joga kell, hogy legyen – a hazához. A többség általában lojalitást vár el a kisebbségtől, csak azt feleli, hogy ennek az elfogadás az előfeltétele. A hazához való jog bárminemű korlátozása ezt akadályozza, illetve lehetetlenné teszi.

Térségünkben az sem egyedi, amit – történelemként – Dusan Necak professzor Szlovéniából az ottani népi németekkel kapcsolatosan felidézett. Mindössze pár százan lehetnek még az egykori ötvenezerekből a kis országban németek, akiknek sorsa igazán ma senkit nem érdekel, a német kormányt sem.

Kiss Gy. Csaba a poszttotalitarista térség országainak alkotmányait vizsgálta, utalt röviden arra, hogy a Fr. Naumann kategóriája szerinti Közép-Európa országai államiségük megalapozását nyelvi alapon kezdték el. A Herderig visszanyúló tételt az előadó W. Humboldt megfogalmazásában idézte: Die wahre Heimat ist die Sprache, vagyis: Az igazi haza a nyelv. Van, ahol nincs új alkotmány, a korábbiak szövegében változtattak meg néhány paragrafust, ezért Lengyelország és Magyarország kivételt képez. Az új alkotmányok a nemzettel mint történelmi, nyelvi tradíciókat hordozó politikai közösséggel számolnak. Az államiség történelmi folytonosság kifejeződése. Majd mindenik – kivéve a magyart – nemzetéről és nem polgárról szól. A kérdések kérdése, miként kezelik ezek az alkotmányok azt az etnikai sokszínűséget, amely a térség majd minden országára jellemző. Az állam egységes jellege alaptétel a bolgár és a román alkotmányokban, de a szlovák is kirekeszti a kisebbségeket.

A budapesti professzor előadásához is kapcsolódott a Közép-Európa fogalom vitája. A japán H. Ozana tette fel a kérdést, hogy mi a térség, ellenségek gyülekezete? Milyen együttműködés és integrációs politika képzelhető el ott, ahol a nemzet minden, aki nem tartozik hozzá, határokon belül is másodlagos? A határoktól eltekinteni nem lehet és nem kell, de észre kellene venni – így a távol-keleti szakember, hogy igazi demokráciákban polgárban és nem nemzetben gondolkodnak. Így válhat mágiikus szóvá a civil társadalom. Közép-Európa különben ma már nem az, amit az eredeti fogalom jelölt, a német birodalom és az Osztrák-Magyar Monarchia közös térsége. Hanem az a térség, ahol Nyugat és Kelet is gyenge, és ma egyre inkább német hatás alá kerül.

Ozana professzor hozzászólása jelezte, a Chiba Egyetemen értik Közép-Európát. Ami kevésbé mondható el fordítva, legalábbis számomra az újdonság erejével hatottak azok a kérdések, amelyekről a japán előadók – vezető professzorokkal együtt hatan – szóltak: az ainu kisebbség öntételező mozgalma; a modern Japánban létező diszkriminációk; a Japánban élő koreaiak ügye. A japán nacionalizmusról már vannak ismereteink, de ezt is új megvilágításba helyezte az egyik előadó.

Némileg kilógott a sorból a német Kristine Holeschovsky előadása, aki az európai régiók közötti együttműködés formáiról és lehetőségeiről szólv teljesen gyakorlatias volt. Miként az sem megszokott, hogy egyetemek, akadémiai kutatóintézetek és a sajtó képviselői mellett szereplési lehetőséget kapjanak magán kutatóhelyek szakértői is. Két ilyenre volt példa, talán nem véletlen, hogy ezek Romániából és Szlovákiából jöttek, a „hivatalossal” ellentétes retorika jegyében.

*Az előadás magyar fordítását következő számunk egyikében közreadjuk – A szerk. megjegyzése.

Fizessen elő A Hétre!

Belföldön A Hét sorszáma a sajtókiadványok katalógusában 2001. Hivatkozzék rá!

Előfizetési díj: egy negyedévre 5200 lej + kézbesítési díj.

Külföldön A Hét megrendelése a következő címen

történik: RODIPET SA, PO BOX 3357,

fax 0040-1-3129432, – 3329433, illetve telex 11995,

Piața Presei Libere nr. 1. Sect.1, 79776 București.

Az előfizetés ára egy évre 50 USA dollár, illetve a napi

árfolyamon ennek megfelelő valutaérték. A pénzküldő

szelvényen feltétlenül tüntessék fel

A Hét nevét!

Figyelem!

Lapunk (belföldön) közvetlenül a szerkesztőségben is megrendelhető kedvezményesen: a postaköltséget mi fedezzük! Kérjük, a megrendeléseket pénzesutalványon a következő címre küldjék:

**Fekete Elisabeta, Redacția A Hét,
79776 București 33, Piața Presei Libere nr.1**

Aranyszív Kínából

Szász Jánosnak aranyzíve van.

A félreértések elkerülésére: a romániai magyar közíróra gondolok, bár ugyanez feltételezhető a hasonló magyarországi filmrendezőről is. Az előbbiről szólva azonban közlésém abszolút bizonyosság, én magam adtam neki, átnyújtva brüsszeli ajándékomat, amelyről legutóbb a *Romániai Magyar Szónak* frott jegyzetében is megemlékezett.

Ő maga ugyan csak a két gipszangyalkát említette a lapban, de erre van mentsége. Az aranyzív ugyanis a minőségellenőrzés fogyatékoságai miatt nélkülözte azt a kis mágnest, amelynél fogva a két angyalkát a fémfelületre – adott esetben a hűtőszekrényre – erősítettük, így az írónak választania kellett. Vagy hosszadalmas magyarázkodásba fog, megemlítve a gipsz-aranyzív minőségi hibáját és azt, hogy emiatt nem pattintotta az angyalkák közé, vagy – bármekkora ziccet is kínál – hallgat róla. Szász az utóbbit választotta, annál is inkább, mert jegyzetéhez csak az aranyos angyalokra volt szüksége: hogy, mint írja, imádkozzanak, legyen mindig tele az író hűtőszekrénye (ezt én is kívánom), meg arra intsek, ne mindig csak pusztítsa napestig a papírt, hanem valami nyereséget hozó leleménnyel rukkoljon ki a piacra.

Mivel a toll emberei ilyesmit ritkán produkálnak, én is csak azzal kezdek az írást, amit ő meghagyott nekem: a Brüsszelben vásárolható karácsonyi aranyzív történetével. Nem kell aggódnia, nem lesz belőle érzelmes dickenszi sztori. Ennél a dolog sokkal prózaibb, és bizonyára minden kedves olvasómnak volt már hasonló élménye. A hazautazás előtti órákról van szó, amikor sorba vesszük, ki mindenkihez fogunk beállítani „odahaza” és valami apróságot keresünk, ami jelzi, hogy bizony megjártuk a világot. Az adott tárgynak jellegzetesnek kell lennie, magával kell vinnie a hely szellemét, nem lehet túl nehéz és túl drága – Hollandiából tulipánhagymát, Franciaországból sajtot, Erdélyből korondi cserepet vagy népi szőtestet viszünk.

Az indulás előtti napon még egyszer listát készítünk, és ilyenkor mindig kitűnik, hogy a rokonok, barátok felének meg semmit sem vettünk, de már a pénzünk is elfogyott. A bumfordi angyalkák Brüsszelben a szívvel ekkor tűntek elő: a legjobbkor. Ki gondolná, hogy ilyen aranyos – ami a gicces jóindulatú szinonimája, itt pedig még a festék tekintetében is pontos – ajándéktárgyakat készítenek Belgiumban?

Odahaza vettük észre, amit Szász János sasszeme azonnal felderített: a pufók és bébiajú szárnyas-mágneses figurák Kínában készültek. Onnan nyilván egy hajó gyomrában tették meg a hosszú utat talán Antwerpenbe, majd Brüsszelbe, hogy végül valóban repüljenek (az én útipegyásomban) Bukarestbe. Előzőleg is szükség volt néhány repülőóra: a szőke hajú, kék és kerek szemű angyalok mintáit el kellett vinni Kínába, ahol aztán a fekete hajú és vágott szemű munkások formázták a karácsonyi szezonra, nyilván milliószámra, és nyilván verhetetlen áron.

Mert most, amikor a kínai hatalom azon az egy kétségkívül meghatározó követelményen kívül, hogy ő maradjon az egyedüli politikai hatalom a világ legnépesebb országában, minden kényszerítő gátat eltávolított a vállalkozás útjából, a „Gazdagodjatok!” Teng Hsziao-ping által megfogalmazott egyszerű jelszavának jegyében forog amott a világ. Ha az aranyzív és angyal a bolt, akkor most azt gyártják, ha a pamut, a selyem, a cipő, vagy immár a másolt elektronika és „csip”, akkor azt, illetve azt is.

Milliók és milliók öntik formába és festik a gipszet, hajolnak nagyítóüvegek fölé, kapkodják a szálat a fonodákbán. Egymilliárd 200 millió embernek kell olyan foglalatosságot találnia, amellyel biztosíthatja nemcsak a mindennapi rizst, de azt is, hogy jusson számára valami a nagyvilág bőségszarujából: tágasabb otthon, rádió, televízió, kerékpár, ne adj Isten ennél is több.

Hogy ezt miként lehet elérni, mindig nagy kérdés volt és lesz is. Nem állom meg, hogy ne idézzem fel egy jó negyedszázada elköltött vacsora emléket. 1970 szeptemberében, tehát a „kulturális forradalomnak” nevezett féktelen politikai hajszá közepeén Léderer Frigyes, az MTI akkori vezérigazgatóhelyettese Vietnamba utazott, Pekingén át. Az MTI pekingi tudósítója lévén, jeleztem az eseményt az új Kína hírgyűnökségnek, amely akkoriban rejtélyes és megközelíthetetlen hivatal volt, mint minden más kínai intézmény, adásait Mao-idézetekkel kezdte és végezte, és a nagy kormányos dicsőítésére indított számos kampány szellemében éppen kemény propagandát folytatott egy kínai közgazdász ellen, aki azt merte állítani, hogy a profit segítségével „úgy lehet vezetni, mint az ökröt az orrába fűzött zsinórral”.

Az új Kína hírgyűnökség vacsorára hívta meg Léderert és az MTI tudósítóját. A Pekingi Kacsa étteremben több katonaruhás, „felelős elvtárs” és két magyarul is beszélő kínai tolmács társaságában lukulluszi lakomát fogyasztottunk (szép kis képzavar: mi sejteltme lehetett Lucullusnak a pekingi kacsaról?) A politikai menü a szocializmus

építéséről szóló helyzetjelentések szerepeltek a katonaruhás felelős elvtársakkal. (Kína akkortájt gyakorlatilag a hadsereg ellenőrzése alatt állt, Mao ugyanis az előző években szinte teljes sikerrel szétverte saját pártját, az ebből következő káoszt csak a hadsereg tudta megfékezni). Ők elmondák: sikeresen visszaverték a szóban forgó közgazdász gonosz támadását, bebizonyították, hogy a profit nem hasonlítható az ökr orrába fűzött zsinórhoz, ennek eredményeként a szocializmus építése a Mao elnök eszméi iránti lelkesedés és az egyenlő elosztás elveinek jegyében még nagyobb lendülettel folyik, a helyzet jobb, mint valaha.

Ezután vezérigazgatóhelyettesem beszélt. Miközben zöldruhás partnerei, akiknek zsebében több golyóstoll jelezte magas rangjukat, a ropogós kacsafalatokat zöldhagyma társaságában különleges mártással kis palacsintákba csomagolták, megpacskolták és élvezettel lenyelték, elmondta, hogy Magyarországon életbe lépett a gazdasági reform, amely sikeresen érvényesíti az anyagi érdekesség elvét, a parasztok háztáji parcelláikon megsokszorozták a termelést, az ipari termelés ezen az alapon növekszik, a helyzet biztató. A legtöbb golyóstollal rendelkező felelős elvtárs, aki talán az új Kína akkori vezérigazgatója volt (a beosztások szigorú titkot képeztek), elgondolkodott, és mikor a Kantonból hozott friss licsiket hámoztuk, így összegezte a társalgást: „Egyszóval elmondhatjuk, hogy a szocializmus kétféle módon lehet építeni: anyagi érdekesség nélkül, mint nálunk, vagy anyagi érdekességgel, mint önkénél”.

Meg kell jegyeznem, hogy ezekben az időkben az állomáshelyemről hazavitt ajándéktárgyak között szerepeltek a későbbi gipszangyalkák politikai elődei: sugárzó fejű vezető politikusok szőtt képei, meg ébresztőórák, amelyek számlapján korábban (és később) tyúkok szemelgettek kitarótan, ekkortájt azonban kis vörös katonák lengették a másodpercek ritmusában a Mao-idézetek kis piros könyvecskéjét, illetve ugyanezt megjelenítő sípoló gumifigurát, amelyek eredeti rendeltetése az volt, hogy már bébikorban felkelték a lelkesedést a nagy kormányos iránt. Hiábavaló tudomány: mire elérték az iskoláskort, a könyvecske visszavonhatatlanul kiment a divatból. Jómagam vagy száz különböző piroskönyves figurát gyűjtöttem össze, de aztán a padlásra került a kollekción, s néhány év elmúltával hiába kerestem. Ma másféleképpen lenne értékes, mint annak idején: egy letűnt világ emlékeként, hiszen a sok golyóstollas felelős elvtárs elvei ugyanúgy kimentek a divatból, mint a golyóstollak alkalmazása a rangjelzésre.

Azóta közismerten kitűnt, hogy a szocializmus építése az anyagi ösztönzés elvével sem megy a világ e fertályán, Kínában viszont kiütéses győzelmet aratott az anyagi érdekesség, a profit elve (de hogy igazából mi épül, azt nehéz lenne megmondani). A hajdani időkben szinte csak egyetlen adottság maradt változatlan: a kínai emberkezek sokasága és ügyessége, amely akkoriban is lenyűgözött és most legutóbb, Brüsszelben is, amikor „belga” ajándékot kerestem.

Amikor Kínában éltünk, a hazatérésre való készülődés igazi gyönyörűség volt. Mit vigyünk szüleinknek, rokonainknak, barátainknak: selyem- vagy bambuszfestményeket, vöröslakk, jáde vagy rekeszománccal díszített tárgyakat, hímezéseket, kézzel festett legyezőket, pompázatos lampionokat, faragott falovacskákat, amelyek szinte megelevenedtek? A bőség igazi zavara. Még az egyszerű szalma-alátétek, a gyönyörűségecs papírkivágások is mindig páratlan sikert arattak: pénztárcánkat pedig mindez korántsem viselte meg annyira, mint amekkora örömet okozott átadásuk.

Kínában tett utazásaim során gyakran volt alkalmam felkeresni helyi vásárokat, ahol mindez még vonzóbb áron volt hozzáférhető: szucsoui festett legyezők, kantoni aranyozott – igen – fafaragások, sanghaji zsrírköszobrok. És főleg: a műhelyekben láthattam a munkájuk fölé hajló embereket. A csodatevő elefántcsontfaragókat, akik éves munkával vették ki az egymásban forgó golyókat (ez ott sem volt éppen olcsó), a hímezőasszonyokat, akik akkortájt ugyan Mao képmását öltöztették a selyembe, de hamarosan visszatértek a hagyományos mandarinokhoz és Főnix-madarakhoz. A kristályokból és féldrágakövekből csodálatos fákat összeállító művészeket vagy azokat a szővőket, akik az ezeréves császári szövegszék pontos mását alkotó berendezésen készítették az egykori császári sárkánnyal ékített ősi-mai szőnyeget.

Néha megkérdezhettük, mennyit keresnek, a válaszban jelzett számot pedig beszoroztuk a hivatalos árfolyamon. Nevetséges eredmények jöttek ki. A falusi műhelyekben szalma-alátétet készítő asszonyok jövedelme havi néhány dollárnak felelt meg ezen a kurzuson, de az elefántcsontfaragó művészek fizetéséből is éhen halt volna bármely New-York-i csavargó. Valami nyilvánvalóan nem stimmelt ezekben a számításokban, hiszen az akkoriban 7-800 millió,

ma 1,2 milliárd kínai nem halt éhen, sőt gyarapodott. Még ha táplálékuk alapját a rizs képezte is: amennyiben azt Amerikában kellett volna megvásárolniuk, többszörösébe került volna, mint amennyi jüanjaik átszámításából következett. Mivel azonban ebédjükét mégiscsak Kínában szereztek be, munkaerejüket is ezen a kurzuson számították be a szép és verhetetlenül olcsó kínai ajándéktárgyak árába.

Így értékelődött le egész Kína és megannyi hozzá hasonlóan olcsó – és minden „olcsóbb” – ország. Akkortájt másfél milliárd, ma két és fél milliárd ügyes emberkéz (fejenként kettő) végtelen kincs. De a kínaiat egyben az árat is meghatározza, különösen, ha a munkaerő újratelése is primitív technológiával, alacsony termelékenység mellett előállított áruval történik. Aminthogy a kereslet is meghatározó: ha fájdalmasan hiányzik nemcsak a csúcstechnológia, de a középminőségű is, akkor a korszerűsítés duplán drága lesz, illetve az is. Ez nemcsak Kínára érvényes: minden világfertályra, amely a technológiai Nyugattól technológiailag Keletre áll (mert ugyebár Japán földrajzilag Keletre fekszik Kínától és tőlünk is, de istenem, technológiailag mennyire messze Nyugatra...)

Így értékelődik le az alku pillanatában a Kelet és értékelődik fel szolgáltatói társadalmával a Nyugat, persze ki-ki a maga árfolyamán, attól függően, mekkora az elmaradás szervezésben, technológiában, menedzsmentben, marketingben stb. Ami végül összefoglalva tükröződik olyan számokban, mint hogy mit keres egy belga munkás, mekkora pénztárcával indul a karácsonyi piacra, és mit egy kínai, egy dél-koreai (vagy egy bolgár, egy román, egy magyar).

Más tájakon

Sírhatunk, mint egy gipszangyal, belefájdulhat aranyzívének – de ebben a helyzetben nemcsak a kínai vagy általában a keleti számára rejlenek veszélyek, kockázatok. A nagy leértékelődés egyben a későbbi kiegyenlítődés lehetőségét is megnyithatja, ha azt kihasználják a másik oldalon, a fokozott versenyképesség révén. Annál is inkább, mert a lemaradás sem örök, minden változik.

Huszonöt éve Kantonban láttam az első kínai gyártmányú számítógépet. Elsősorban... méretei voltak lenyűgözően nagyok. Helyi útikalauzaink akkor elsősorban azzal a teljesítményével dicsekedtek, hogy ha megnyomtak egy gombot, szintetikus hangján elzúmmogta a Mao dicsőségét zengő dalt „a nagy kormányosról”. Azóta, tudjuk, a kínaiak nem vesztegették az időt, tajvani testvéreik nyomába eredtek az amerikai és japán technológia másolásában, oly nagy sikerrel, hogy a szerzői jogok védelme az amerikai kormányzat egyik legfőbb fejfájásává vált. Evidens: egy amerikai „csip”-gyártó munkásnak havonta 2-3000 dollárt kell fizetni, egy kínainak ma is ennek töredékét, talán századrészt. Ha nincs szerzői jogvédelem, néhány év, legjobb esetben néhány évtized, és minden, ami tömeggyártás, Kínába, vagy mutatis mutandis, Tajvanra, Dél-Koreába, Thaiföldre stb. kerül. Csúcstechnológia-fejlesztéssel – amiben ugye megmaradt az előny – nem foglalkozhat az egész amerikai és japán nemzet.

A Nyugat félelmes információs technológiai sikere így lassan a visszájára is fordulhat: fokozatosan megindult a kevésbé technológia-igényes tevékenység emigrációja az olcsóbb tájak felé. Kezdődött a gipszangyalkákkal és a fafaragványal (az izraeli Názáretben járva már majdnem megvásároltam egyet, amikor kitűnt, hogy nem is fából készült biciskával, hanem valamilyen műanyagból gyártották Dél-Koreában, de francia vagy holland emléktárgyak is gyakran készülnek Távol-Keleten), folytatódott a televíziókkal és a gépkocsikkal, hogy aztán eljusson éppenséggel a „csip”-készítéshez, hiszen ahhoz a technológia mellett az ügyes kézre is szükség van. Mindez az élenjáró országokra csap vissza, rég nem látott magas munkanélküliséggel és más tünetekkel – márpedig a tétlenség nehezen elviselhető állapot a verseny varázsába szédült fejlett társadalom rohanása közepette. Még akkor is nehezen, ha a fizikai létet éppenséggel tisztességes színvonalon biztosítják azok számára is, akik kiszorultak a nagy száguldásból. Mert mivégre vagyunk, ha a társadalomnak nincs szüksége ránk?

Azok, akik szorgos kezekkel gyártják Kínában az aranyzíveket és a pufók angyalkákat, vagy a tüdőt próbáló textilgyárakban készítik a verhetetlen árú kelméket, amelyek lassan elözönlik az amerikai piacot meg Európát, egyelőre mentesek ilyen gondoktól. Erejüket megfeszítve dolgoznak, a felemelkedés makacs reményével. Az igazság pillanata akkor jön el, amikor az angyalok és a szív, a vászonpucok és a pamutpólók, a termoszkok, a „csipek” és az ébresztőórák Kínából, vagy a gépkocsik Indiából és Dél-Koreából szembesülnek az európai-amerikai versenytársakkal. Az ázsiai „kis tigrisek” már régóta nem csak a népművészeti termékeket küldöztetik, határozottan csökkentik a történelmi hátrányt. És egyre gyorsabban szökdel mögöttük a nagy kínai tigris.

Mindezt talán nem idéztem volna fel, ha Szász János nem teszi közhírré a szerény brüsszeli vásárfiát, amellyel megleptem, s ha az nem lett volna kínai. Így hát köszönet érte, hogy alkalmat kínált erre az eszme-futtatásra, s arra, hogy megjegyezzem: aranyzíve is van.

Búcsú a 20. századtól (1)

Rettenetes volt. Ha valójában 1914-ben kezdődött ez a század és 1989-ben, illetve a Szovjetunió fölbomlásával, tehát 1992-ben ért véget, tíz éves koromtól kezdődően hatvanöt éven át tanúja voltam retteneteinek. Am közvetett tanúja kezdeteinek is. Ha apám elesik 1917-1918-ban az olasz fronton, mint annyian a közép-európai fiatalok közül, nem írhatnám most ezeket a sorokat. A félelemtől, mely átszorog e századon, tőle hallottam először történeteket mesélni. Sok évtized múltán, pár nappal halála előtt még mindig ott tolongott az őszirózsás Budapest utcáin és hosszú élete summájaként, egyszer álmából fölriadva azt kiáltotta: „A fegyvert nem kellett volna letenni.” Pedig hát ő se akart többé katonát látni, de életén katonák masíroztak át végig, a román királyi hadsereg, a hitleri Wehrmacht, a Vörös Hadsereg, melyikhez mi, ellenszenv vagy rokonszenv fűzte. Amikor 1944 augusztusában a Jugoszláviából a Bánság felé menekülő német csapatok Temesvárnak tartottak, sokezedmagunkkal elmenekültünk a városból, Karánsebesen láttunk először román katonáktól kísért német hadifoglyokat, Petrosényben találkoztunk a 2. Ukrán Hadsereg holtfáradt katonáival.

Rettenetes század volt. Apai ágon a teljes családot (apám négy bátyját, gyerkeiket, feleségeiket, unokatestvéreket, unokákat) kiirtották Jugoszlávia német megszállása idején. Két bátyja maradt életben, az egyik az első világháború után Szovjetországban maradt, a másik közvetlenül a második világháború előtt kivándorolt Ausztráliába. Anyai nagyszüleim és anyai nagynéném végigszenvedte a gettózást, Pest ostromát. 1945 telén hozta el őket apám szovjet katonai teherautóval Temesvárra egy liter tiszta szesz fejében. Életben maradt még apám egy unokaöccse, aki német hadifogságba esett, Temesváron volt gyűjtőtáborban, onnan a megszállt Franciaországba vitték kényszer-munkára. Valaki által üzent, hogy ott van a városszéli szögesdrótok mögött, kimentünk az örökkel körülvevett mezőre, egy német katona hajlandó volt beküldeni a nevét, elő is került rongyosan, borostásan, lázas szemekkel. Beadhattunk neki egy takarót és egy ételcsomagot, amit az ő felbontott és megtartotta magának a konzerveket. Vagy húsz méterre álltunk a szögesdrót kerítéstől, apám kiabálni kezdett: „Mi van otthon?” Tavasz volt, az erős elsodorta hangját. Ferkótól jött még néhány nyomtatott szövegű levelezőlap Franciaországból (jól vagyok, egészséges stb.), a háború után Izraelből írt, otthon járt, senkit se talált meg. De azután eltűnt, nem írt, semmit se tudok róla. 1979-ben A. val Jugoszláviában jártunk, szüleim falujában, Torontál-vásárhelyre (Debeljača) is elmentünk. Egy magyar asszony mondta: „Elvitték őket... A zsinagógát elhasználták, raktár lett... A temetőt a tankok... és aztán fölcsúntották.” Megtaláltam nagyanyám házát, nem mertünk bekopogtatni. Az állomások, ahol gyermekkoromban annyiszor megfordultam, az indóház és a sodronyháló kerítés kissé megkopott, de oly ismerős volt, mintha nem telt volna el negyven év, amióta legutóbb ott jártam. Befutott a belgrádi motorosvonat, két kocsi, a kalauz kiáltott: „Debeljača, negyven másodperc.” Negyven év, negyven másodperc, kattogtak a kerekek, ingázók verték a blattot.

Ez nem az én életrajzom, hanem a századé. Gyerekkoromban anyai nagyapám bolgár kitüntetéseivel játszottam, a háború alatt valami magyar-bolgár egészségügyi szervezetről dolgoztam és ezzel sikerült meglőnia a frontszolgálat elől. 1918 után a világháborút a „Nagy háborúnak” nevezték, azután nyerte el planetáris jellegére utaló nevét. A hitleri Németország agressziói és terjeszkedése nyilvánvalóvá tették, közeledik a második. 1945 után született meg a szöszkezet: „a két világháború között”. 1989 óta a második párizsi béke és a szovjet totalitarizmus és gyarmatainak fölbomlása közötti időket „a hidegháború korszakának” nevezzük. Hetvenöt éven belül három, a világegyesztet fölpereszük, illetve minden eddigit meghaladó fegyverkezési versenyt sarjastzó háború. És utolsó akkordként, már a következő század nyitányában, a harmadik Balkán-háború, a boszniai mészárlás. Csak az utóbbinak is 200 ezer halottját és több mint két millió földönfutóját jegyzik. A két világháború 160 millió halottra rúgó hekatombái a történelmi emlékezetkihagyás miatt kevesebbet mondanak, mint Auschwitz, az iparszerű népi társasági helye és emlélmélya vagy Hiroshima és Nagaszaki, a tömegirtó atomfegyver főpróbája. Soha nem lehet felmentés arra nézvést, hogy a Szövetségesek nem bombázták a haláltáborok felé futó vasútvonalakat, pedig légifegyverek voltak a halálgárákról. Senki sem „indokolhatja” Drezda elpusztítását, vagy az atombomba bevetését, amidőn a háború lényegében már véget ért. Ha mindez megtörténhetett, ha nem volt etikai főntartás, mely megakadályozza megtörténtüket, nincs valóságos garanciája annak, hogy ismételt ne történjenek meg.

Ehhez érdek és ésszerűség oly tudatos egybehangolására van szükség, amelyet megadni és tartósítani a 21. század föladata lehet.

Félni az erőszakos haláltól, az elpusztulástól – ez is a század nagy retteneteinek egyike. Volt részem belőle. A dél-erdélyi zsidóság megmenekült a deportálástól. Amit Bibó István is Antonescu marsall érdeméül ismer el: Sztálingrád után a marsall fölismerte, hogy Hitler elvesztette a háborút és különbékét próbált kötni az angolokkal-amerikaiakkal, aminek, tudta, egyik feltétele a zsidóüldözés, a zsidóirtás megszüntetése. Ez azonban végül kevésnek bizonyult, a Szövetségesek által egyébként is visszavetett „egyoldalú” kiugráshoz, a föltétel nélkülihez, ahhoz a királyi ház és a demokratikus erők összefogására volt szükség és a föltétlen Hitler-barát marsall eltávolításához. De addig a bizonyos augusztus 23-ig mi azért korántsem éltünk a létbiztonság tudatában. Tudunk a moldvai, bukovinai és besszarábiai zsidóság deportálásáról Transznisztriába, melynek mérlege 400 ezer halott, s még annak előtte a iasi-i pogromról. A vagyonokat elkobozták s ha sárgacsillagot nem, de sárga színű személyazonosság kártyát vezettek be. A férfiakat kényszermunkára vitték, a zsidó lakosságot néhány városba zsúfolták, minden családot arra kényszerítettek, hogy (már nem emlékszem milyen) időközönként igen költséges ruha- és lábbeli kvótát szolgáltatassanak be, úgymond, a háborús károsultak támogatására. (Mint később kiderült, e tetemes értékű beszállítások a „kékkesztes” hölgyek magánvagyonát dúsították.) Félelemben éltünk, jóllehet apám megőrizte jugoszláv útlevelét, tehát állampolgárságát, az útlevél érvényességét előbb az amerikai, majd a svájci követség vállalta. A kivételeztlenség inkább önmegnyugtatóul szolgált, de apámban volt annyi civil kurázsia, hogy nem szolgáltatta be rádiókat. A szomszédok esténként nálunk hallgatták a BBC híreit, olykor közöttük volt tőszomszédunk, Madamcovici nyugalmazott ezredes is, aki jó ideig a királyi ház testőrségében szolgált. Neki persze volt rádiója, de elromlott és nem futotta megjavítására, mert minden pénzét elmulatta. Az ezredes mindenképpen kilógott a sorból, a Saint Cyrben végzett, francia- és angolbarát volt, szidta Hitler és Antonescut csak „vörös kutyának” nevezte. Távházasságban élt báró Gagern Annie osztrák-magyar grófnővel, aki pesti és bécsi szeretőire olykor ráúnva látogatott hébe-hóba haza. Ha az ezredes találkozott anyámmal az utcán, tüntetőleg kezelt csókol, és kar a karban sétált vele végig a Bega-hídon át a Belvárosig. Állandó megszorultságában sokszor kölcsönzött apámtól kisebb összegeket, amiket ellefejtett megadni. A városban egyébként román suhancok és fehérharisnyás-barnainges „Hitlerjugendek” zsidóveréssel szórakoztak, nekem is volt benne részem. Egyszer a lakásunktól nem messze támadtak rám derékszíjjakkal, kis egérutat nyertem, az utcán föltűnt egy német tiszt, karján egy hölgygel. Hozzájuk menekültem zihálva, német szavakat dadogva, üldözőim meg „Jude, Jude!” kiáltásokkal a sarkamban voltak, de a tiszt habozás nélkül elkergette őket... Tudom, a haláltáborokat túlélők élményei egészen mások. A magyarországi zsidók deportálásának népkarakterológiai és aktuálpolitikai manipulációja azonban az újabb román sovénacionalizmus veszedelmes játéka, nem kevésbé azért is, mert elködösíti a román nemzeti önismeretet. A bűnös és ártatlan népek ellentétezése álcázott rasszizmus, melleles történelemhamisítás.

Szüleim magyarnak vallották magukat és nyilván azok is voltak. Nem tagadták zsidó származásukat, hosszúnappor (amelynek előírásait nem tartotta be) apám elment a zsinagógába apját megkövetni, de nem ismerte a héber betűket, a „kadiss” szöveget se tudta. A magyar irodalom szerelmese volt, több ezer magyar könyv között nőtem fel, és állítólag már bölcsőmnél is Ady-verseket olvasott fel. Sohase hallottam szájából egy sovén sóhajt se, jól tudott románul, a Bega-parton sétálva a háborús rekedetek ellenére elsőtétíthetetlen csillagok alatt Eminescu *A csillagig c. versét* próbáltuk fordítgatni. Mint később olvashattuk Radnóti gondolatait naplójában és barátai visszaemlékezéseit, apám is úgy gondolta, mikor az első hírek megérkeztek a magyarországi deportálásról, hogy az nem csak a zsidóság, de a magyarság tragédiája is. Sohase akart kivándorolni. Ausztráliai bátyja a háború után sürgetően küldte a nehezen megszerzett bevándorlási engedélyeket, hiába. Talán miattam is maradtak, aki persze hallani se akartam egyébről, mint Kolozsvárról, a Bolyairól. De apám imádta Temesvárt, a bánsági síkföldet, Petőfivel idegenkedett a „zordon Kárpátok”-tól. Volt egy kedvelt verse, Endre Károly írta: „Csüggök e földön én bús tapadó, / Szörnyű adó ez a földi adó, / Búcsút a búcsúzó innen mért, / Szerszer drága e sík.” Így indultam tehát egy többnemzetiségű városból, zsidó származású magyarként,

minden nemzeti előítélet és bosszúvágy vagy gyűlölet híján. A faszizmussal a hátam mögött és a megváltó szovjet-szocialista hajnalhasadás szemembesütő fényével. Nem az én sorsom, hanem a századé, hogy az előbbi elvetve, az utóbbi az egyetlen alternatívának hittem. A század tragédiáinak rengésközpontja az a helyzetalkulási illúzió volt, hogy csak e kettő között lehet választani. Magyarország már közvetlenül az első világháború után vörös és fehér terror között kényszerült választani, illetve erre a választásra kényszerítették, és Horthy antikommunizmusa végső soron olyan formális demokráciát teremtett, mely megnyitotta az utat azoknak, akik az országot német gyarmattá süllyesztették és nyilas verőlegények kezére adták. A harmincas évek derekától kezdve így sodródott nacionalizmusból faszizmusba Románia is, még Csehszlovákiában is akadtak faszista erők, akik a Münchener Egyezmény előtt államcsínyt szerveztek. Hitlerék kezdték elsősül hirdetni a demokrácia kiürülésének, tehetetlenségének és anarchiára vezető szabadságainak veszedelmességét és sok oka volt annak, hogy Európa-szerte lábra kapott az egypártrendszer, a vaskéz, a „führer-elv” mint megoldás az immár judeo-plutokratának becsmért demokráciával szemben. A nemzeti gondolat a „nemzeti szocializmusnak” nevezett önkényuralomhoz zárkózott föl, s amit a patrióta polgár valamikor hirdetett, azt a nemzeti szájhős kispolgár és lumpenproletár, de azután mind szélesebb körben és rétegekben elterjedőn egyre hevesebben kiforgatták a fonákjára: sovinizmusra, antiszemitizmusra, rasszizmusra, idegengyűlöltre. Országok fizettek mintegy önpusztulásukig menő árat, mert e kényszerkötöttségben a faszizmust, a „németbarátságot” választották, olykor geopolitikai helyzetükre, máskor a „nemzeti érdekre” hivatkozva, területi követeléseik csábindulójára menetelve vagy független államiságuk illúzióját elnyerve a hitleri „protektoroktól”. De akik a demokráciához maradtak volna hűek, mint Csehszlovákia vagy Lengyelország, azoknak se jutott jobb sors, mert a hagyományos, nyugat-európai demokráciák kiegyezni próbáltak a náci gengszterbandával, odadobták nekik Csehszlovákiát és nem tudták megvédeni Lengyelországot, amelynek testéből a gengszterekkel egyezményre jutó Szovjetunió is leharapott egy darabot.

A régi szókép, a „tengernyi szenvedés” csak halovány jelzése a csehek és lengyelek háborús sorsának. A tetejében – a sors ironiája? – végül ugyanarra jutottak, mint azok, akik Sztálingrádig vagy a Don-kanyarig mentek a sáskaegyenruhás katonákkal: a másik álaternatívva erőterében kötöttek ki, szovjet gyarmattá váltak, amelynek negyvenöt év totalitarizmus volt az ára. A század tragédiájának szellemgyökere abban áll, hogy milliók vélték-hitték (milliókkal hitették el), hogy a nemzetiszocializmus, illetve a szovjet-szocializmus a demokrácia alternatívája.

Ez az ellentett választáskényszer végighasítja a század szellemtörténetét is. Életművekig menően. Ha a német irodalomban valójában kis kivételekkel (és azok is igen rövid ideig, mint Heidegger vagy Benn) a jelentős írók nem fogadták el az álaternatívák közötti választást, a nagy emigráción belül már ott találjuk Brechtet a Kommunista Kialtvány megverselésével, illetve zseniális korfestő színműveivel. Brecht életművének „tudathasadása” paradigmája annak a csapdahelyzetnek, amely a korparancs érvényű antifaszizmus örvén a bolsevik típusú szocializmus felpártolását hasonlóképpen korparancserevényűnek illuzionálta. A III. Internacionale „világforradalmi” stratégiáját egyébként is megbocsáthatatlanul későn váltotta fel a „népfront” taktikájával, amikor gyakorlatilag Németországban nem volt lehetőség a szociáldemokrata, a polgári demokratikus és a kommunista erők ütőképes egygyötűzésére. Franciaországban a Blum-féle Népfront-kormányral sikerült ideig-óráig útját állni a faszista előretérésnek, de a demokratikus összefogás nem bizonyult tartósnak (1935–1938), Daladier szakított a Népfronttal és megkötötte a francia-német megemntámadási egyezményt, mely Franciaország bukásának nyitánya lett. Chamberlain angol miniszterelnök nevéhez fűződik a Münchener Egyezmény, Csehszlovákia sorsának megpecsételése. A nyugati demokráciák hagyták elvérezni a spanyol köztársaságiakat, vagyis a spanyol demokráciát Franco faszistáival szemben, a Szovjetunió „segítsége” pedig abban tetőzött, hogy az Internacionale tanácsosai tisztogatni kezdték a köztársaságiak egységsorait, belülről bomlasztva a katonailag amúgy is gyöngébb antifaszista erőket. A spanyol polgárháborút a „második világháború főpróbájának” tartották, de se az izolacionista Egyesült Államok, se Franciaország és Anglia nem ismerte fel, hogy a hitleri világhegemóniára törekvő engedményekkel nem lehet csillapítani, se egyoldalú „keleti csapás” irányába terelni. A Ribbentrop-Molotov egyezményvel a Szovjetunió is megemntámadási szerződést kötött Németországgal és ezzel végleg összeomlott az antifaszista népfront eszméje és gyakorlata. Egy-két év leforgása alatt Európa a La Manche-csatornától a Szovjetunió határáig, majd rövidesen a Volgáig terjedően Hitler lábánál hevert.

Főszerkesztő Gálfalvi Zsolt
Főszerkesztő-helyettes Ágoston Hugó

Olvasószerkesztő Kacsir Mária
Grafikai szerkesztő Gyarmath Annamária

A HÉT □ TÁRSADALOM □ MŰVELŐDÉS □ TUDOMÁNY □ KÖRNYEZETVÉDELME □
Szerkesztőség és kiadóhivatal: București 33 – Bukarest 33, Piața Presei Libere 1. – Szabad Sajtó Tér 1.
Telefonszámaink: 222.48.39, 222.78.35. Postai irányítószám: 79776. Postafiókszám: 33–39. Külföldi előfizetések: ORION SRL, București, Sect. 6, Splaiul Independenței Nr. 202A. Telefon: 617 34 07.

Kiadja a MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTERIUM
Támogatja a Soros Alapítvány

Számítógépes tördelés:
Manuela Draghici
Nyomda:
Imprimeria „CORESI”